

SIGNE BOCK SEGAARD

Kulturfrivillighet og profesjonalitet

Det visuelle kunstfeltet

Kulturfrivillighet og profesjonalitet

Det visuelle kunstfeltet

Signe Bock Seggaard

Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor
Rapport 2024:8

© Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor
Rapport 2024:8

Institutt for samfunnsforskning

Munthes gate 31
Postboks 3233 Elisenberg
0208 Oslo

NORCE Hovedkontor

Nygårdsgaten 112
5008 Bergen

ISBN (digital): 978-82-7763-845-4

ISSN (digital): 1891-2176

www.samfunnsforskning.no/sivilsamfunn

Innhold

Forord	4
1 Innledning	7
Det visuelle kunstfeltet – det profesjonelle og frivillige	11
Utvalg, metode og datagrunnlag	13
Rapportens struktur	15
2 Frivillighet på det visuelle kunstfeltet	16
Det profesjonelle syn på frivillighet - hvordan forstår feltet frivillighet?	16
Betaling versus ikke-betaling	21
Det lokale perspektivet	29
Frivillighet som støttespiller eller trussel?	32
Interesseorganisasjonene – deres rolle og oppfatning	35
Oppsummering	37
3 Syn på og ønsker for kulturpolitikken	39
Betraktninger rundt politikken frivillighetsambisjon	41
Tiltak for samhandling mellom frivillige og profesjonelle	44
Oppsummering	45
4 Drøftelse: det profesjonelle visuelle kunstfeltet og kulturfrivillighet	46
Samsvar med politikken strategier for det visuelle kunstfeltet	48
Litteratur	51
Appendiks	52
Samtaleguide for utvalgte representanter for visuelle kunstinstitusjoner. <i>Tema og spørsmål</i>	52
Samtaleguide for utvalgte interesseorganisasjoner for kunstnere i det visuelle kunstfeltet. <i>Tema og spørsmål</i>	54

Forord

Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor har i en rekke år hatt et løpende prosjekt om kulturfrivillighet med et særlig søkelys på offentlige og offentlig finansierte kulturinstitusjoner.

Resultatene fra prosjektet har så langt blitt publisert i rapporter som har belyst kulturfrivillighet fra ulike perspektiver og ved hjelp av ulike metoder og forskningsdesign. Felles for rapportene er imidlertid at de har et bredere kulturfaglig perspektiv der flere kultursektorer har vært konteksten for analysene. I denne rapporten er det det visuelle kunstfeltet som står i fokus. At rapporten dermed zoomer inn på én kultursektor, betyr imidlertid ikke at all variasjon og alle forskjeller forsvinner. Selv innenfor det visuelle kunstfeltet er det variasjon. Det handler ikke bare om det kulturfaglige og hva som utstilles, men også størrelse, organisatorisk, institusjonell identitet og geografisk plassering.

Under arbeidet med denne rapporten har jeg snakket med et antall personer innenfor det visuelle kunstfeltet som på en inspirerende måte har bidratt med informasjon, erfaringer og refleksjoner rundt frivillighet i en kultursektor som er preget av profesjonalitet. Jeg vil takke disse for at de har vært åpne og villige til på denne måten å bidra til informasjonsgrunnlaget for denne rapporten.

Jeg vil også takke leder for Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor, Bernard Enjolras, for kommentarer til en tidligere versjon av denne rapporten.

Endelig går det en takk til Kultur- og likestillingsdepartementet ved Hallfrid Velure og Annbjørg Ramstad for godt samarbeid.

Med dette ønsker jeg god leselyst!

Oslo, oktober 2024

Signe Bock Segard

Sammendrag

Forfatter	Signe Bock Seggaard
Tittel	Kulturfrivillighet og profesjonalitet Det visuelle kunstfeltet
Sammendrag	Denne rapporten følger opp tidligere undersøkelser av kulturfrivillighet, med et granskende blikk på et kulturfelt – det visuelle kunstfeltet – og dykker ned i det kontekstspesifikke. Hensikten er å beskrive nærmere hva som ligger til grunn for feltets forståelse av og tilnærming til kulturfrivillighet i møtet med det profesjonelle. Det innebærer også å belyse hvilke muligheter, utfordringer og dilemmaer som oppstår i møtet mellom profesjonelle institusjoner og frivillige. Hvilke grunner finnes det for ikke å inkludere frivillige, og i hvilken grad oppfattes frivilligheten som en støttespiller for eller trussel mot profesjonalitet og de profesjonelle? Til slutt drøftes det i hvilken grad det er samsvar mellom kulturpolitikens strategier og de holdningene som sentrale representanter for det visuelle kunstfeltet har gitt uttrykk for i de kvalitative semistrukturerte samtalene som rapporten bygger på.
Emneord	Det visuelle kunstfeltet, frivillighet, profesjonalitet, kultur, politikk, Norge

English Summary

Author	Signe Bock Seggaard
Title	Cultural volunteering and professionalism. The visual arts field
Summary	This report follows up on previous investigations of cultural volunteering, with a close look at the visual arts field. The purpose is to provide a more detailed description of what underlies the field's understanding and approach to cultural volunteering in meeting with the professional sphere. This also involves highlighting the opportunities, challenges and dilemmas that arise between professional institutions and volunteers; what reasons there are for not including volunteers, and to what extent volunteerism is perceived as a supporter of or threat to professionalism and the professionals. Finally, this report discusses to what extent there is a match between the strategies of cultural policy and the attitudes that key representatives of the visual arts field have expressed through qualitative semi-structured conversations on which the report is based.
Index terms	The visual arts field, volunteering, professionalism, culture, politics, Norway

1 Innledning

I kulturmeldingen *Kulturens kraft* (Meld. St. 8 (2018–2019)) legges det vekt på at frivillighet er og bør være en av grunnelementene i det norske kulturlivet. Det kommer til uttrykk gjennom den såkalte kulturfrivillighetsstrategien *Rom for deltakelse – regjeringens kulturfrivillighetsstrategi (2023–2025)*. I denne strategien ses kulturfrivillighet blant annet i sammenheng med et mål om «...kultur for alle. [...] et åpent, inkluderende og mangfoldig kulturliv alle kan ha glede av og ta del i» (s. 5). Kulturfrivillighet løftes dermed frem som noe som støtter opp om kulturpolitikkenes overordnede demokratiske visjon ved å fremme inkludering, deltakelse og mangfold (Segaard, 2023, s. 11 ff). Samtidig løftes kulturfrivillighet også frem som noe som bidrar med kulturell merverdi. Merverdien ligger i den kulturfaglige kompetansen som frivillige besitter, og som institusjonene får tilgang til alene gjennom de frivilliges bidrag (se f.eks. Segaard, 2023, s. 48 ff).

Frivillighet anses dermed som en del av kulturinstitusjonenes samfunnsoppdrag, samtidig som frivillighet anses å ha praktiske implikasjoner for det kulturfaglige innholdet og tilbudet på institusjonsnivå så vel som for kulturen mer generelt. *Kulturfrivillighet* har i så måte blitt et begrep som har vunnet gjenklang i kulturpolitikken så vel som innenfor flere kulturfelt.

Det har videre fra sentralt hold blitt prioritert og igangsatt flere større og mindre forskningsprosjekter som nettopp har satt søkelyset på frivillighet og dens forutsetninger, vilkår og omfang i offentlige og offentlige finansierte kulturinstitusjoner (Wollebæk, 2018; Segaard, 2019, 2020, 2023; Segaard & Reymert, 2022). Denne rapporten er resultat av et slikt prosjekt.

Prosjektet tar utgangspunkt i at kulturfrivillighet på mange måter er en ønskelig, villet og prioritert politikk, men tidligere undersøkelser har tydelig vist at det i norsk kulturliv er ganske ulike tilnærminger og forståelser av kulturfrivillighet både som begrep og praksis. Det handler dels om at det mangler og etterlyses en felles tilgang til og forståelse av *kulturfrivillighet* – en definisjon –, og dels om kulturfrivillighetens mulighetsrom og rammebetingelser (Segaard, 2020, 2023; Segaard & Reymert, 2022).

I vår 2021-undersøkelsen av frivillighet på en rekke ulike kulturfelt (Segaard & Reymert, 2022) kom det frem at en viktig grunn til at noen kulturinstitusjoner *ikke* benytter seg av frivillig innsats, er det prinsipielle synspunktet at frivillighet uthuler prinsippet om at arbeid skal honoreres. Noen institusjoner viser også til at det å bruke frivillig innsats står i motsetning til deres institusjonelle selvforståelse som en profesjonell kulturinstitusjon.

Disse begrunnelsene for ikke å bruke frivillige peker på noe mer grunnleggende enn praktiske og økonomiske årsaker. Begrunnelsene viser til prinsipielle holdninger, normer og institusjonell selvforståelse og syn på hva frivillighet er.

Det handler særlig om forståelse av frivillighet i relasjon til profesjonalitet og kulturfaglig kompetanse; om frivillighet skal være gratis, og om «kampen» mellom betalt og ikke-betalt innsats.

At det nettopp er disse to mer overordnede og prinsipielle forholdene – forståelse av frivillighetsdimensjonen ved kulturfrivillighet og forholdet mellom frivillighet og profesjonalitet – som flere aktører på kulturfeltene fremhever som problematiske, kan neppe være overraskende.

For det første finnes det – meg bekjent – ikke en offisiell definisjon på hva frivillighet er. Selv ikke regjeringens nyeste strategidokument *Rom for deltakelse – regjeringens kulturfrivillighetsstrategi (2023–2025)* gir noen klar beskrivelse av hvordan frivillighet på kulturfeltet skal forstås. Det angis *ikke* noen kriterier for frivillighet med hensyn til for eksempel betaling/ikke-betaling og kontraktformalisering eller ikke. Derimot beskrives «kulturdimensjonen» ved begrepet mer inngående gjennom både angivelse av kulturområder og eksempler på (kultur)aktiviteter som kan gjøres av frivillige. Det nærmeste strategien kommer en (meget uklar) definisjon på *kulturfrivillighet*, er at det er frivillig virksomhet, og at denne virksomheten kan ta form av aktiviteter som (organisatorisk) utfoldes på ulike måter – i organisasjoner, punktvist eller spontant:

Kulturfrivilligheten defineres i denne strategien som den frivillige virksomheten som foregår på områdene musikk, scenekunst, visuell kunst, litteratur, dataspill, film og kulturarv. [...] Kulturfrivillighetens aktiviteter skjer både i organisasjoner, i punkt-frivillighet og i spontane aktiviteter (*Rom for deltakelse – regjeringens kulturfrivillighetsstrategi (2023–2025)*, s. 6).

Imidlertid er det i strategidokumentet også en erkjennelse av at kulturfrivillighet kan være vanskelig å avgrense i forhold til frivillighet i andre sektorer:

På flere områder tangerer kultufrivilligheten øvrig frivillighet, slik at klare avgrensinger kan være utfordrende i innretting av virkemidler eller tiltak. (*Rom for deltakelse – regjeringens kulturfrivillighetsstrategi (2023–2025)*, s. 8).

Strategiens formål er på den bakgrunn «å avgrense kulturfrivillighetens behov og muligheter, nettopp for å kunne vurdere hvordan virkemidler på området best kan innrettes i sammenheng med og i avgrensning mot øvrig frivillighet (*Rom for deltakelse – regjeringens kulturfrivillighetsstrategi (2023–2025)*, s. 8). Hvorvidt strategien lykkes med det, skal jeg la kulturlivets aktører vurdere.

For det andre kan man se på slike prinsipielle forhold knyttet til holdninger og institusjonelle selvforståelser som en avspeiling av bestemte verdiorienteringer. Da er spørsmålet: hvilke verdier? Profesjonalitet i form av kulturfaglig kompetanse og kvalitet er et verdsett som ofte fremheves på kulturfeltet. Slike

prinsipielle og institusjonelt forankrede begrunnelser for ikke å bruke frivillige kan antas å utgjøre større og mer stabile barrierer for kulturfrivillighet, enn praktiske og økonomiske hindringer.

Et slikt syn – at forholdet mellom frivillighet og profesjonalitet kan være utfordrende – kommer også frem mellom linjene i regjeringens kulturfrivillighetsstrategi gjennom det fjerde satsingsområdet «Samspillet mellom den profesjonelle og den frivillige kulturen» (*Rom for deltakelse – regjeringens kulturfrivillighetsstrategi (2023–2025)*, s. 6). Strategiens formål er å «peke på muligheter og utfordringer for å styrke et samspill mellom det frivillige og profesjonelle kulturlivet», og ikke «å definere hvem som er profesjonell eller hvem som er frivillig på de ulike feltene, eksempelvis scenekunst, kulturvern, musikk eller visuell kunst» (*Rom for deltakelse – regjeringens kulturfrivillighetsstrategi (2023–2025)*, s. 32).

At strategien ikke presenterer slike aktørdefinisjoner, begrunnes (indirekte) med at forståelsen er kontekstavhengig:

Hvem som er profesjonell, og hvem som er frivillig, er ikke nødvendigvis alltid like tydelig. Det finnes heller ingen entydige definisjoner eller allmenne kriterier for hvem som er kunstner. (*Rom for deltakelse – regjeringens kulturfrivillighetsstrategi (2023–2025)*, s. 32).

Når det gjelder profesjonalitet, trekkes det allikevel frem forskjellige kriterier som formell utdanning eller mer skjønnsbaserte vurderinger av kunstnerisk innhold, formidling og markedsrettelse som kan være i bruk på ulike kulturområder, men da i ulik grad:

Kunst- eller kulturfaglig utdanning er en viktig parameter innen en rekke felt, som bidrar til å definere profesjonalitet. På andre felt vil utdanning ikke være tilgjengelig, som for eksempel innen folkedans eller slam. Andre kriterier for profesjonalitet vil kunne være ulike kvalitetsvurderinger i produksjon og formidling, og mottakelse i et felt eller i et marked. (*Rom for deltakelse – regjeringens kulturfrivillighetsstrategi (2023–2025)*, s. 32).

En slik kontekstbasert tilnærming til problemstillingen rundt frivillighet og profesjonalitet på kulturfeltet er også en premiss for denne rapportens undersøkelse. De prinsipielle argumentene mot frivillighet i kultursektoren har blitt avdekket i tidligere rapporter, men det har blitt gjort på mer generelt grunnlag. Denne rapporten kaster derimot et nærmere blikk på et kulturfelt – det visuelle kunstfeltet – og dykker ned i det kontekstspesifikke for å beskrive nærmere *hva som ligger til grunn for feltets forståelse og tilnærming til kulturfrivillighet i møtet med det profesjonelle*.

For å belyse dette spørsmålet fokuserer rapporten på to temaer med underliggende spørsmål:

Kulturfrivillighet og profesjonalitet

- Hvilke muligheter, utfordringer og dilemmaer oppstår i møtet mellom profesjonelle kulturinstitusjoner og frivillige?
- Hvilke grunner finnes for ikke å inkludere frivillige?
- Oppfattes frivilligheten som en støttespiller for eller trussel mot profesjonalitet og de profesjonelle?
- Hvilken rolle spiller institusjoners syn på profesjonalitet for kulturfrivillighetens vilkår?

Kulturpolitikens rolle

- Hvilke strukturelle og politiske grep og tiltak kan iverksettes for å legge til rette for samhandling mellom frivillige og profesjonelle innenfor visuell kunst?

At undersøkelsen er avgrenset til det visuelle kunstfeltet, skyldes at tidligere undersøkelser indikerer at nettopp det visuelle kunstfeltet bruker frivillige i mindre grad, legger mer vekt på profesjonalitet og i særlig grad trekker frem «prinsipielle begrunnelser» og i mindre grad betoner frivillighetens «egenverdi». I 2021-undersøkelsen (Segaard & Reymert, 2022) konkluderes det blant annet slik:

- Problemstillingen knyttet til betalt versus ubetalt frivillig innsats oppfattes av institusjonene mest aktuelt innenfor scenekunst og visuell kunst.
- Det er institusjonene innen visuell kunst og scenekunst som i størst grad sier seg enige at det er bred aksept på sitt kulturfelt for at frivillige får økonomisk betaling/honorar for sin innsats.
- Det er færrest institusjoner innenfor visuell kunst som gir uttrykk for at frivillighet har en egenverdi og ikke bør honoreres økonomisk.
- Visuell kunst som skiller seg i særlig grad ut, ved at så mange som 73 prosent av institusjonene sier seg helt eller delvis enig i at frivillige som utfører viktige oppgaver, bør få økonomisk betaling eller honorar.

Disse særegne kjennetegnene ved det visuelle kunstfeltet vil danne et godt utgangspunkt for nærmere undersøkelser av hvilken rolle vektlegging av profesjonalitet spiller for kulturfrivillighetens betingelser – muligheter og barrierer.

Sagt på en annen måte: Det visuelle kunstfeltet representerer på en måte en «ekstrem case» når det gjelder vektlegging av profesjonalitet, og det kan derfor forventes at undersøkelsen i særlig grad vil kunne bidra til å kaste lys over profesjonalitetens betydning for synet på kulturfrivillighet. Samtidig vet vi også at dette generelle bildet av feltet dekker over variasjon og nyanser, noe som også vil komme frem i undersøkelsen.

Det visuelle kunstfeltet – det profesjonelle og frivillige

I Meld. St. 22 (2022–2023) *Kunstnarkår* blir infrastrukturen for visuell kunst beskrevet som i høy grad offentlig finansiert gjennom aktiv politikk og offentlige støtteordninger. Samtidig påpekes det at private aktører spiller en viktig rolle både nasjonalt og internasjonalt, og at det kommersielle markedet har en sentral plass i og for infrastrukturen rundt visuelle kunstnere (s. 19). Med til dette bildet hører at visuelle kunstnere er den kunstnergruppen «som har lågast gjennomsnittleg samla inntekt», og at de visuelle kunstnerne er «framleis ei gruppe som har ein krevjande økonomisk situasjon», jf. formuleringen i Meld. St. 22 (2022–2023) *Kunstnarkår* s. 19. Visuelle kunstnere er videre den kunstnergruppen hvor størst andel opererer som selvstendig næringsdrivende (s. 84).

I denne konteksten – og ut fra denne rapportens fokus på frivillighet – er spørsmålet hvilken rolle frivillighet har eller kan ha for det visuelle kunstfeltet. Frivillighet og frivillige aktører er i stortingsmeldingen ikke nevnt eksplisitt som en del av infrastrukturen for visuelle kunstnere, og meldingens tilnærming til og forståelse av visuelle kunstnere er – på samme måte som med kunstnere generelt – å betrakte som en yrkesgruppe og arbeidsfolk (s. 83). Den offentlige kulturpolitikken har som premiss at kunstnere «har krav på rimeleg betaling, også når dei er oppdragstakarar» (s. 83). Men regjeringen erkjenner også at «[g]ratisarbeid og underbetaling kan likevel vere ei utfordring for mange sjølstendig næringsdrivande kunstnarar» fordi «[m]aktforholda er gjerne skeive, og det er ofte opp til kvar enkelt kunstnar å forhandle fram vilkår for honorar» (s. 83). En løsning som trekkes frem for å komme dette – som ses på som en utfordring – til livs, er å legge til rette for økt organisasjonsgrad og et forsterket trepartssamarbeid på kunstfeltet (s. 83). Regjeringen understreker også i samme stortingsmelding at denne utfordringen ikke lar seg løse alene med kunst- og kulturpolitiske virkemidler (s. 83), men også krever tiltak innenfor «arbeids- og velferdspolitikken, pensjons-, skatte- og næringspolitikken» (s. 83).

Denne rapporten vil ikke gå nærmere inn på disse politikkområdene og tiltakene, hvilket heller ikke er nødvendig for å belyse problemstillingen om hvordan det visuelle kunstfeltet tilnærmer og forholder seg til frivillighet. Det som imidlertid er viktig å merke seg, er hvordan både det visuelle kunstfeltet selv og den offentlige politikken har en tilnærming som vektlegger profesjonalitet, organisering og et syn på kunstnere som arbeidstakere i en markeds kontekst som kan være en utfordring for den enkelte kunstnere så vel som for visningsstedene.

Bildet er imidlertid ikke bare svart-hvitt. Utfordringen med gratisarbeid og underbetaling er nok et problem på aggregert nivå, men for den enkelte kunstneren og visningsstedene kan det oppleves som både rasjonelt og nyttig. Satt på spissen kan det være karrierefremmende for den enkelte kunstneren, og visningsstedene får «billig» og dermed mer kunst. Et slikt «dobbeltsyn» på gratisarbeid og underbetaling kommer frem både i Meld. St. 22 (2022–2023)

Kunstnarkår (s. 86) og ikke minst i samtalene med aktører på det visuelle kunstfeltet (se videre i rapporten).

Som analysen vil vise, ser noen av aktørene gratisarbeid og underbetaling i forbindelse med forståelsen av frivillig arbeid og innsats på det visuelle kunstfeltet. Det er her skjæringspunktet mellom frivillighet og profesjonalitet er, og det er her dilemmaene oppstår.

At det har skjedd en profesjonalisering av det visuelle kunstfeltet, og at den offentlige politikken på området har understøttet en slik utvikling, dokumenteres blant annet i «Visuell kunst i norsk forvaltning» (Holm & Monkerud, 2019). Det gjelder imidlertid særlig på statlig nivå, hvilket blant annet kan ses i sammenheng med at «hovedtyngden av den offentlige støtten til visuell kunst [ligger] på det statlige forvaltningsnivået» (Holm & Monkerud, 2019, s. 22). Forfatterne oppsummerer beskrivelsen av det statlige nivået slik:

[...] det har skjedd en utvikling i det visuelle kunstfeltet med profesjonalisering, internasjonalisering og fremvekst av flere og nye formidlingsarenaer, og [strategien utviklet i stortingsmeldingen om visuell kunst] dreier seg om at offentlige myndigheter må støtte opp om denne utviklingen økonomisk og på andre områder (Holm & Monkerud, 2019, s. 28).

På det lavere forvaltningsnivået er det imidlertid ikke en like entydig retning. Det kan ifølge Holm & Monkerud skyldes ulike politiske hensyn og krysspess og et ønske om at «lokal identitet» også skal spille inn i visuell kunst-politikken. Når det gjelder det fylkeskommunale nivået, skriver de for eksempel dette:

På andre områder, som prioritering av kvalitet og profesjonalitet, kan i noen grad konfliktene med den regionale samfunnsutviklerrollen være mer fremme. [...] Dette behøver imidlertid ikke utgjøre noen avgjørende målkonflikt, men mer en mild form for krysspess (Holm & Monkerud, 2019, s. 42).

På primærkommunalt nivå peker de dessuten på at kommunene tillegges stor grad av lokalt selvstyre når det handler om å fylle deres kulturpolitikk med innhold; det gjelder også innen visuell kunst (2019, s. 43). Samtidig konkluderer de også med at «[m]ange kommuner gir uttrykk for at man i liten grad har noen eksplisitt politikk på området visuell kunst» (2019, s. 45). Det gjelder imidlertid ikke de større kommunene og spesielt storbykommuner, som i større grad har utarbeidet strategiprogrammer for visuell kunst som også vektlegger profesjonalitet, ifølge forfatterens analyser:

Her ser vi med all tydelighet hvordan kravene til kvalitet og profesjonalitet, som er så enerådende innenfor de statlige ordningene, også finner gjenklang i de kommunale strategidokumentene (Holm & Monkerud, 2019, s. 47).

Overordnet ser det ut til å være en forskjell i det Holm og Munckerud betegner som prioriteringsprofilen mellom statlig og lavere forvaltningsnivå sin tilgang til visuell kunstpolitikk, idet «[d]e nasjonale virkemidlene prioriterer ut fra profesjonalitet» og «[d]e regionale og kommunale virkemidlene synes da i sterkere grad å være styrt mot en slags nyttefunksjon; knyttet til samfunnsutviklingen» (2019, s. 67).

Dersom profesjonalitet og frivillighet settes opp mot hverandre, er spørsmålet om ulikheten i hvordan forvaltningsnivåene forholder seg til profesjonalitet, påvirker hvordan organisasjonene innenfor visuell kunst forholder seg til bruk av frivillige. Utvalget av caseinstitusjoner i denne undersøkelsen har i hovedsak en nasjonal forankring, men flere av institusjonene har også regionale og kommunale forgreninger og dermed erfaring med både fylkeskommuner og kommuner. Som det vil komme frem, er forståelsen og aksepten av frivillighet til dels påvirket av hvilket nivå organisasjonene (primært) forholder seg til.

Utvalg, metode og datagrunnlag

Hensikten med denne undersøkelsen er å forsøke å få en dypere forståelse av hvordan et spesifikt kulturfelt – det visuelle kunstfeltet – forholder seg til frivillighet som både et fenomen og et (mulig) praktisk innslag i den kunstneriske hverdagen. Derfor baserer undersøkelsen seg på en kvalitativ forskningstilnærming. Undersøkelsen avgrensner videre sitt empiriske datagrunnlag til et mindre antall utvalgte institusjoner og organisasjoner som antas å kunne gi et innblikk i forhold av mer generell interesse.

Datagrunnlaget (primært) er semistrukturerte samtaler med representanter for institusjoner og for interesse- og fagorganisasjoner for kunstnere og kunstarbeidere samt for arrangører og visningssteder på det visuelle kunstfeltet. I valg av caseinstitusjoner og intervjupersoner var det et mål å inkludere de som har et «godt overblikk» over feltet og de ulike erfaringene med, holdningene til og synspunktene på profesjonalitet versus frivillighet som antas å eksistere.

Utvalget av caseinstitusjoner skal ses i lys av at det visuelle kunstfeltet i Norge er relativt lite, men også godt organisert når det gjelder både kunstnere og visningsstedene. Noen av disse organisasjonene har en lang historie, og feltet er generelt preget av en sterk kulturfaglig identitet, noe som også kommer tydelig frem i datamaterialet. Caseinstitusjonene ble valgt ut på bakgrunn av en liste over offentlige eller offentlig finansierte kulturinstitusjoner mottatt fra Kultur- og likestillingsdepartementet. Deretter og på grunnlag av kontakt med Kulturdirektoratet ved en person som er involvert i direktoratets årlige dialogmøter med organisasjonene på visuell kunstfeltet, ble et visst antall caseinstitusjoner valgt ut med henblikk på å representere ulike kunstfelt og ulike kunstnergrupper. Det handler imidlertid ikke om representasjon i statistisk forstand, men om at utvalget av institusjoner i så stor utstrekning som mulig målbærer de ulike stemmene i form av holdninger og tilganger som kan forventes å finnes på feltet.

Tabell 1. Caseinstitusjoner innenfor visuell kunst som inngår i undersøkelsen

ORGANISASJONER FOR KUNSTNERE OG KUNSTARBEIDERE	
<i>Norske Billedkunstnere</i>	www.norskebilledkunstnere.no
<i>Unge Kunstneres Samfund</i>	www.uks.no
<i>Norske Kunsthåndverkere</i>	www.norskekunsthåndverkere.no
<i>Forbundet Frie Fotografer</i>	www.fffotografer.no
ORGANISASJONER FOR ARRANGØRER OG VISNINGSTEDER	
<i>Norske Kunstforeninger</i>	www.kunstforeninger.no
<i>Kunstsentrene i Norge</i>	www.kunstsentrene.no
<i>Kunsthallene i Norge</i>	https://kunsthalleneinorge.no/

Førstegangskontakten med de utvalgte caseinstitusjonene ble gjort på telefon. Samtlige uttrykte en positiv holdning til undersøkelsens formål og ikke minst til å bidra til datagrunnlaget ved å stille opp med en eller flere informanter i en samtale med prosjektansvarlig. I etterkant av telefonsamtalen mottok de (potensielle) informantene en e-post med utførlig skriftlig informasjon om prosjektet, dets formål og håndtering av data og deres personvern. Samme e-post inneholdt også forslag til tidspunkt for samtale og et samtykkeskjema som informantene ble bedt om å signere og sende tilbake før en eventuell samtale. Med unntak av en – til tross for løpende kontakt og flere purringer – ble det avtalt tidspunkt for samtale. Alle disse ble gjennomført som semistrukturerte samtaler på telefon/Teams eller ved fysiske møter i perioden mellom 15. april og 6. mai 2024. Samtalene varte mellom ca. 60 og 120 minutter. Tabell 1 lister opp de syv caseinstitusjonene som har bidratt til informasjonsgrunnlaget for denne undersøkelsen.

Samtalene ble av praktiske grunner tatt opp som lydfil og deretter transkribert med mindre språklige bearbejdelser. I forkant av samtalene fikk informantene oversendt en samtaleguide med temaer og spørsmål (se appendiks). Hensikten med en slik samtaleguide er å gi informantene mulighet til å forberede seg og dermed legge til rette for at samtalen får frem gode og relevante data som svar på de spørsmål som undersøkelsen har til formål å belyse. Videre skal en samtaleguide gi informantene mulighet til å reflektere over hva det *ikke* spørres om, men som de synes bør tas med for å belyse det aktuelle temaet. Dette bidrar videre til at informantene opplever å bli en del av undersøkelsen og få reell mulighet til å bidra med det de vet noe om og brenner for. Undersøkelsen har dermed fulgt hovedpunktene i et opplegg basert på semistrukturerte samtaler i en kontekst der informasjonene forutsettes å ha spesielt godt kjennskap til og erfaring med feltet som er i fokus (se blant annet Bryman, 2008, s. 438ff).

Også senere i prosessen, da samtalene var skrevet ut og detaljerte referater hadde blitt sendt til de aktuelle informantene, fikk representantene for caseinstitusjonene mulighet til å komme med opplysninger og presiseringer i tillegg til å rette opp eventuelle misforståelser. Videre har informantene mottatt et utkast til den ferdige

rapporten, der de har hatt mulighet til å se hvordan sitater har blitt brukt og tolket i en helhet. I den forbindelse har alle informanter også samtykket til at sitater fra referatene kan brukes i rapportens analyser. Informantene har også blitt informert om at de ikke kan influere tolkningen og analysen – det er undertegnedes oppgave og ansvar. Informantene fikk på den bakgrunn videre anledning til å gjøre noen språklige endringer i referatene og sitatene som i hovedsak gjør at sitatene fremstår mindre muntlige enn opprinnelig, men uten at meningsinnholdet er endret.

Samtalene ble gjennomført med representanter for de utvalgte caseinstitusjonene som har en ledende posisjon som enten ansatt eller styremedlem for den aktuelle organisasjonen. Det var opp til organisasjonene selv å finne rett person, og noen av organisasjonene valgte å stille med flere informanter. Andre organisasjoner har i forbindelse med gjennomlesning og tilbakemelding på referatet trukket inn flere personer for på den måten å kontrollere eller supplere med annen informasjon og nye opplysninger. Dette er en styrke for prosjektet, da hensikten nettopp er å fange opp holdninger og perspektiver på det visuelle kunstfeltet – organisasjonene og institusjonene – og ikke individuelle meninger til enkeltpersoner.

For nettopp å understreke at det er feltet og organisasjonenes perspektiver og tilnærminger til problemstillingen om frivillighet og profesjonalitet som er i fokus, nevnes ikke informantens identitet – navn og stilling – i denne rapporten. Hensikten er å ivareta den individuelle informantens anonymitet og personvern.

Å ivareta informantens anonymitet er mulig i det store bildet, men fordi det visuelle kunstfeltet er relativt lite i Norge, kan det ikke utelukkes at noen kan «gjette» hvem som har uttalt seg på vegne av en gitt caseinstitusjon. Informantene er informert om og innforstått med dette. Dataene har blitt håndtert i samsvar med retningslinjer for god forskningsetikk og persondata, og prosjektopplegget ble meldt inn til personvernombudet for forskning (Sikt) før oppstart.

Datainnsamlingen følger i all hovedsak samme opplegg som ble brukt i tidligere undersøkelser om kulturfrivillighet gjennomført ved Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor som er rapportert i Seggaard (2019, 2020, 2023).

Rapportens struktur

De to neste kapitlene vil ta utgangspunkt i samtalene med informantene for å belyse det visuelle kunstfeltets perspektiver på rapportens to overordnede temaer og underliggende spørsmål. Kapittel 2 handler om kulturfrivillighet på det (profesjonelle) visuelle kunstfeltet og hvordan feltet forstår og tilnærmer seg ulike aspekter ved frivillighet. I kapittel 3 formidles og tolkes informantens syn og ønsker for kulturpolitikken for det visuelle kunstfeltet. I rapportens siste kapittel oppsummeres først hovedinntrykkene og -funnene i de to forutgående kapitler, før det drøftes i hvilken grad det er et samsvar mellom kulturpolitikken strategier og de holdningene som representantene for det visuelle kunstfeltet har uttrykt i samtalene.

2 Frivillighet på det visuelle kunstfeltet

I dette kapitlet belyses blant annet hvordan aktørene på det visuelle kunstfeltet forstår og tilnærmer seg frivillighet som både begrep og praktisk fenomen. Hvilke egenskaper og karaktertrekk – merkelapper – trekkes frem når sentrale aktører på feltet skal beskrive hva frivillighet er, og hvem frivillige er? Forståelsen av frivillighet er viktig fordi den vil kunne legge noen premisser for hvordan og i hvilket omfang frivillighet (kan) brukes på det visuelle kunstfeltet.

Det profesjonelle syn på frivillighet - hvordan forstår feltet frivillighet?

I samtalene med representanter for både kunstnere og visningsstedene kommer det frem at det er en grunnleggende enighet om at frivillighet og bruk av frivillig innsats på det visuelle kunstfeltet langt på vei er (og bør være) avgrenset til den virksomheten som kunstforeningene og venneforeninger representerer:

For oss er jo den store frivillighetsarenaen i det visuelle feltet kunstforeningene. Det er vel cirka 160 visningssteder. Noen av dem er på statsbudsjettet og har offentlig støtte, men det store grosset er jo dugnadsbaserte visningssteder, så frivillighet – det er kunstforeningene det skjer på. Og så vil jeg vel si at venneforeninger i museer også er arenaer for frivillighet.

Norske Kunsthåndverkere

Feltets og organisasjonenes felles syn på kunstforeninger som arena for frivillige aktører henger sammen med at kunstforeninger historisk er forankret i frivilligheten, og at det var lokal og frivillig innsats som gjorde det mulig å etablere og i dag gjør det mulig å drifte de mange kunstforeningene rundt om i Norge:

Den tradisjonelle frivilligheten innenfor kunstfeltet? Jeg tenker på kunstforeningene med en gang, som historisk har blitt drevet av folk som har råd og penger og tid og interesse for kunst. Så da er frivilligheten knyttet til det som ligger rundt kunstnerne, ikke kunstnerne og kunsten i seg selv. Det har vært gratis eller frivillig formidlingsarbeid.

Norske Billedkunstnere

Sitatet ovenfor forklarer ikke bare hvorfor frivilligheten på det visuelle kunstfeltet har stor plass i kunstforeninger, men også hva frivilligheten brukes til, og dermed indirekte hva frivillige *ikke* skal involveres i. Det visuelle kunstfeltet er samstemt i at frivillige ikke skal inkluderes i kunsten og kunstprosessen, men at de frivillige – dersom det er nødvendig – kan gjøre praktiske oppgaver som legger til rette for den profesjonelle kunsten. Det kan

for eksempel være når et visningssted skal renoveres og det kalles inn til stor-dugnad, slik som denne informanten forklarer:

Intervjuer: Så når det gjelder kunstprosessen, så er det ikke frivillighet, men dere bruker frivillige i forbindelse med bygningen som værested?
Unge Kunstneres Samfund: Ja, dugnadene i forbindelse med oppussingen var på en måte en tanke om at alle kunne bidra til å bygge det huset som de skal bruke i fremtiden. Vi kalte inn kolleger i kunstfeltet, medlemmer, tidligere utstillere, ansatte og venner.

Frivillighet og frivillig innsats assosieres på det visuelle kunstfeltet også gjennomgående med «gratisarbeid». Det er arbeid som utføres uten betaling, kanskje fordi den frivillige er motivert av andre forhold – interesse – som denne representanten for en kunstnergrupper uttrykker det:

Så jeg regner med at den frivillige ... Det er jo en som synes at det er gøy å jobbe med noe, og som egentlig er tannlege, ikke sant?

Norske Kunsthåndverkere

«Gratisarbeid» er imidlertid også et fenomen som av andre grunner har stor oppmerksomhet på det visuelle kunstfeltet. Det kommer vi tilbake til i avsnittet «Betaling versus ikke-betaling» og i forbindelse med det som av flere informanter betegnes som en *ukultur*.

Videre og mer generelt har de intervjuede personene en sterk tendens til å forstå frivillighet som en motsetning til profesjonalitet og (kunstfaglig) fagkompetanse:

I det visuelle kunstfeltet blir begrepet frivillighet veldig ofte assosiert med det ikke-profesjonelle bidraget i kunstfeltet.

Kunstsentrene i Norge

Nettopp det at frivillighet assosieres med det ikke-profesjonelle, er viktig å bite seg merke i fordi det fremstår som en barriere for frivilligheten på feltet. Det ikke-profesjonelle kolliderer nemlig med feltets selvforståelse. Aktørene oppfatter det visuelle kunstfeltet som profesjonelt og som et felt som i alle dets aspekter krever og forutsetter kunstfaglig kompetanse. Det er i prinsippet ikke noen oppgaver i den visuelle kunstprosessen som oppfattes å kunne utføres eller overlates til frivillige:

Vi kan ikke ha frivillige til å pakke opp verk fra en utstilling, fordi det krever stor fagkompetanse å håndtere kunstverkene på en forsvarlig måte. Det krever fagkompetanse å registrere transportskader og ikke minst å nøyaktig logge hvilke kasser som hører til hvilke kunstverk. I alle ledd av prosjektene våre trenger jeg folk med faglig kompetanse. Så i driften av våre prosjekter så ser jeg ikke noen muligheter til å bruke frivillige.

Norske Kunsthåndverkere

Unge Kunstneres Samfund: Ja, det er litt vanskelig å se for seg hvilken del av institusjonen der frivillighet hadde vært en fin ting. Men jeg tenker at i det tunge, viktige kunstneriske programmet så føler jeg det skal være forbeholdt profesjonelle kunstnere.

Intervjuer: Så det er hele kunstprosessen som sådan, du tenker på. Fra det å begynne et prosjekt, til det å avslutte prosjektet og ta ned fra veggene, eller avslutte musikken som det skal spilles, eller ... Så det er hele prosessen?

Unge Kunstneres Samfund: Vi prøver å betale for hele prosessen, men det er garantert flere kunstnere som har stilt ut her, som har jobbet mye mer enn hva de har fått betalt for, selv om jeg tror vi er en organisasjon som gir ganske rimelige honorar, vederlag og produksjonsbudsjetter.

Intervjuer: De folkene rundt kunstnerne, altså de praktiske hjelpere ...

Unge Kunstneres Samfund: De er også betalt.

Som sitatet her vitner om, er det visuelle feltet ikke bare opptatt av å betale kunstneren for innsats. Også de som bidrar med praktisk tilrettelegging for kunstneren og kunsten, skal (ideelt sett) få betalt – og da er de ikke å betrakte som frivillige, ifølge informantene. De utfører en nødvendig oppgave – ikke en frivillig oppgave.

At heller ikke driften kan overlates til frivillige, er det enighet om. Igjen knyttes det gjennomgående til et argument om profesjonalitet, «profesjonaliteten går ned», men også at det har mange negative konsekvenser for arbeidsmiljøet at frivilligheten involveres for mye. Det synspunktet illustreres i dette sitatet:

Og i det dilemmaet så har vi sett at det mangler såpass mye pengerressurser for å ivareta den ressursenterbiten. [...] Det har over tid gjort at profesjonaliteten går ned [...] Konklusjonen er jo at veldig mange av våre sentre egentlig ikke har nok midler til å drive profesjonelt. Hvordan kan man snakke om frivilligheten da? At den er stor, og ambisjonene er også høye hos de som jobber innenfor våre institusjoner. De jobber gjerne overtid. De jobber gjerne i ferietid for å få ting realisert. Og den skvisen der; når det gjelder alle andre arbeid eller rettigheter man har i arbeidslivet, så er det ikke noen som ivaretar dem. Så mange går på en smell, de opplever sykemeldinger og vi opplever også et dårligere arbeidsmiljø fordi ting er så langt kommet hva gjelder generelle arbeidsforhold, dårlig sikring av arbeidstakerne og dårlig rigging for å ha kunst inn og ut av institusjonene. [...] Og det går jo også på profesjonalitet. Når man på kunstinstitusjonsnivå skal drifte, så krever det jo profesjonalitet fordi man forholder seg til de øvrige avtaler.

Kunstsentrene i Norge

Dilemmaet, som den siterte viser til, handler om et «ambivalent» forhold til frivillighet i møtet med behovet om profesjonalitet og erkjennelsen av at

frivilligheten også representerer et gode; et engasjement og en oppmerksomhet rundt visuell kunst:

Så dette er liksom bakgrunnen min for å skulle sitte og snakke om frivillighet som vi alle i feltet ønsker hjertelig velkommen og vil gjerne ha mer av, for vi vet jo at frivilligheten på en måte også representerer publikummet og grasrota på det visuelle feltet. Engasjementet og interessen for visuell kunst skaper jo også en stor grad av frivillighet.

Kunstsentrene i Norge

Også denne informanten fra en organisasjon som representerer en kunstnergruppe, uttrykker begeistring for de frivillige og deres innsats:

Jeg synes jo det er så interessant at det er så mange kunstforeninger i Norge og så mange mennesker som jobber gratis med å gi oss tilgang til kunst. Jeg synes det er fantastisk. Alle har så dårlig tid; vi er så travle, men så har de den genuine interessen for å også gi kunstneren muligheten.

Norske Billedkunstnere

Men uansett – og til tross for det gode som frivilligheten kan by inn med – har det visuelle kunstfeltet som nevnt en selvforståelse som i høy grad handler om profesjonalitet og det å skape og formidle profesjonell kunst, hvor det er lite rom for frivillige. Feltet og dets aktører ser på visuell kunst som et «særegent» profesjonelt kulturfelt som det kan være vanskelig å sammenligne med andre felt når det gjelder relevansen av frivillighet. Den samme informanten som uttrykte begeistring i sitatet ovenfor, sier også det følgende:

Norske Billedkunstnere: Vi synes det er ganske viktig å holde fast i den profesjonaliteten. Vi jobber lite med problemstillinger knyttet til frivillighet. Det er ikke noe sånn ... Du har amatørteater, du har amatørkor, men du har ikke noen amatørtemalerforeninger. Det å være visuell kunstner er en annen måte å lage og utøve kunst på.

Intervjuer: Du er inne på at det visuelle kunstfeltet er annen type kulturell kontekst enn andre felt innenfor kulturlivet, er det riktig forstått?

Norske Billedkunstnere: Ja, det er jo det. Når barn og unge for eksempel møter kunst, så går de liksom rett inn i det profesjonelle. [...] Men frivillighetsbegrepet synes jeg er ganske vanskelig å knytte til det visuelle kunstfeltet. [...] Jeg oppfatter ikke at det [frivillighet] er så veldig relevant. Det er ikke en problemstilling vi diskuterer ofte.

Også følgende sitater illustrerer hvordan det på det visuelle kunstfeltet er en tilnærming til kultur som understreker kulturell mangfold, og at det er viktig å skjjelne mellom kulturfelt når frivillighet er tema:

Ja, altså, når det gjelder frivillighet generelt, så synes jeg det er veldig vanskelig å sammenligne de ulike bolker innenfor kultur. [...] Jeg tenker jo også at den potten med kultur er så stor, og det vi representerer –

medlemmene våre – altså, det fungerer ikke inn i den frivillighetsboksen. [...] Så jeg tenker at vi på en måte er en representant inn i kulturfeltet, men det kan ikke sammenlignes med alle de andre kulturfolkene. At det finnes frivillighet, og at det er fokus på frivillighet og dugnadsarbeid i deler av den boksen, synes jeg fungerer og er bra, ikke sant? Men man må skille mellom hva som er profesjonalitet, og hva som ikke er. [...] Vi føler jo at kultur er så mangt. Så kultur er jo også dette med for eksempel barna våre sine idrettsaktiviteter, og at det er der den frivilligheten kan komme inn og være frivillig, men ikke være ufrivillig sånn som den er i den visuelle, profesjonelle kunstbransjen.

Forbundet Frie Fotografer

Samtlige representanter for det visuelle kunstfeltet trakk frem den kulturelle og spesifikke konteksten til visuell kunst – i kontrast til både idrett og andre kulturfelt – som viktig for å forstå forholdet til frivillighet og de problemstillingene og dilemmaene som bruk av frivillig innsats kan medføre. En respondent formulerer det på denne måten:

Jeg tror det er kontekstene. Det er en kontekst for alt. Det er grunnen til at jeg prøvde å være veldig tydelig. Jeg kommer også fra det visuelle kunstfeltet. [...] Kunst skal være en del av folks liv og menneskers liv, men det er også forskjellig. Det er helt forskjellig. Så jeg kan ikke si at det ikke skal være frivillige i kunstfeltet generelt, fordi det vil bli helt feil, for det finnes noen steder hvor frivillighet gir mening, fordi det gir respekt i den spesifikke konteksten.

Kunsthallene i Norge

Når det gjelder visuell kunst, er det gjennomgående synet at det er lite plass til frivillige. Utover - og som tidligere beskrevet - at det begrunnes med behovet for at oppgaver utføres av profesjonelle med fagkompetanse, så kommer den tilbakeholdne holdning til frivillighet også til uttrykk ved at frivillige (alltid) forstås i relasjon til de profesjonelle – kulturarbeidere og kunstnere – med fagutdanning og formell kultur- og kunstfaglig kompetanse. Motsetningen mellom frivillige som «ufaglærte» og de profesjonelle er noe som fremheves i samtalen. I den sammenhengen ser den kunstfaglige identiteten og selvforståelsen på det visuelle kunstfeltet i høy grad ut til å henge sammen med (formell) kultur- og kunstfaglig kompetanse:

Intervjuer: Betyr det at du mener at det å være profesjonell kunstner er en form for profesjon?

Norske Billedkunstnere: Ja. 80 prosent av våre medlemmer har jo en bachelor eller en master eller tilsvarende. Og historisk så har billedkunstfeltet hatt utdanning. Det har vært mester-lærling-perspektivet, og det har vært utdanning, i motsetning til for eksempel forfattere. Så det ligger jo en sånn type yrke og fagkunnskap i bunn.

Intervjuer: Så den faglige kunstkompetansen er et viktig stikkord også for å forstå din tilnærming til det profesjonelle aspektet ved det visuelle kunstfeltet?

Norske Billedkunstnere: Ja, den faglige kunstkompetansen er viktig.

Det at man på det visuelle kunstfeltet ser på profesjonalitet og faglig kompetanse som viktig for alle faser i og rundt kunstprosessen kombinert med høy grad av profesjonelle kunstnere og kulturarbeidere, bidrar til at det er liten plass til frivillige. Videre innebærer denne profesjonelle selvforståelse en tydelig understrekning av at kunstnere og kulturarbeidere jobber – de har et yrke og utfører en jobb som det skal betales for. Det at kunstnere og kulturarbeidere anses å utøve profesjoner og være profesjonelle, blir på det visuelle kunstfeltet oppfattet som en betingelse for at feltet kan oppfylle sine kunstneriske visjoner. Det er også et tema i neste avsnitt, hvor vi ser nærmere på problemstillingen rundt betaling versus ikke-betaling.

Betaling versus ikke-betaling

En viktig premisse for hvordan det visuelle kunstfeltet tilnærmer seg problemstillingen rundt betaling og ikke-betaling, er at all jobb, inkludert innsats i *hele* kunstprosessen og verv utført av profesjonelle – personer med relevant kompetanse –, skal ha betaling. Dette illustreres veldig tydelig i de tre følgende sitatene, som også understreker at dette handler om en prinsipiell holdning:

Vi har hatt forespørslar fra mennesker som lurar på om de kan være praktikanter her og ikke få betalt, og det kan vi nesten ikke si ja til på grunn av våre prinsipper. [...] Men den praksisen med at mennesker skal jobbe her uten å få noe for det, det går bare ikke. [...] Vi bruker i praksis ikke frivillighet, fordi vi er en organisasjon som er veldig opptatt av at alle skal få betalt for det de gjør. Og tilfeldigvis driver vi en institusjon som driver med kunst som for mange sikkert kan oppfattes som en fin hobby, men vi er jo en organisasjon for profesjonelle kunstnere. Så vi er jo opptatt av at alle får betalt for den jobben de gjør.

Unge Kunstneres Samfund

Men jeg vil jo si at det prinsipielle kjenner meg igjen i, for jeg synes at det er prinsipielt feil å ikke betale en fagperson når du bruker en. Når du skal hyre en fagperson, så må du betale anstendig. Rett og slett. Det er helt riktig at det er en prinsipiell holdning. Det man kunne ønske seg, var at alle institusjoner hadde et like klart prinsipp når det gjelder profesjonelle kunstnere. De aller fleste institusjoner på det visuelle kunstfeltet har ikke særlige problemer med å bruke arbeidskraft og skaperkraften til kunstnere uten å betale.

Norske Kunsthåndverkere

Du skal ha betalt for den jobben du gjør. Og så er det jo også sånn: Er frivillighet utelukkende gratisarbeid, eller er det at du bidrar, ikke sant? Jeg tenker at vi er en medlemsorganisasjon med masse medlemmer som har verv, eller som bidrar inn. De får jo også sine honorar, selv om det aldri er snakk om noen store summer. Og det er jo på en måte et slags bidrag inn. Er det frivillighet eller ikke? De bruker ganske mye mer av sin tid. [...] Det er jo på en måte det engasjementet som er til stede. Men når det gjelder sånn ren produksjon og de tingene der, så er det jo veldig viktig for oss at ... En kunstner kan jo på en måte [...] også ha lønnet arbeid eller bidra inn med sin ekspertise på andre områder.

Forbundet Frie Fotografer

Videre skal feltets tilnærming til spørsmålet om betaling versus ikke-betaling ses i lys av den spesifikke forståelsen av «frivillighet» som en motsetning til profesjonalitet, samt det synet at kun profesjonelle – personer med fagkompetanse – skal involveres i den brede kunstprosessen, og at den innsatsen som gjøres i forbindelse med *hele* kunstprosessen, skal ses på som en jobb (jf. tidligere avsnitt). Det er nettopp i et slikt perspektiv og på det grunnlag at «gratisarbeid» forstås som et stort problem innenfor det visuelle kunstfeltet:

... gratis arbeid i det visuelle kunstfeltet er et stort problem, og da kan det å skille profesjonalitet og frivillighet være en utfordring. Fordi vi har alle disse kunstforeningene som er dugnadsbaserte, som kan medføre en svak forståelse i feltet av hva som er forskjellen mellom det å være frivillig og det å være profesjonell. [...] Det å definere roller er veldig viktig. Alle er tjent med en bedre forståelse av skillet mellom det profesjonelle og det frivillige.

Norske Kunsthåndverkere

Jeg snakker om kulturarbeidere, ikke bare kunstnerne. Det er en internasjonal forståelse på feltet at for å nå det nivå av anerkjennelse, så må du jobbe uansett om du får betalt eller ikke. Frivillighet i den konteksten er en veldig sjargong. [...] fordi det [frivillighet] på det visuelle kunstfeltet betyr noe annet enn på et felt hvor frivillighet er solidaritet, eller hvor frivillighet er å bidra gjennom dugnad. Men det har vært en veldig spesifikk kultur og en forventning om at det er en profesjonell jobb som er ikke betalt. [...] Det er veldig spesielt, for det er bare i kulturfeltet at vi tenker at mennesker ikke skal bli betalt eller ikke bli honorert for sin egen jobb.

Kunsthallene i Norge

De to informantene som er sitert ovenfor, understreker at gratisarbeid og ikke-betaling ikke bare er et (særegent og stort) problem på det visuelle kunstfeltet, men også noe som berører oppfatningen av hva frivillighet er – og ikke minst hva frivillighet ikke er. Deres oppfatning er at frivillighet på det visuelle

kunstfeltet ikke er som på andre felt og ikke entydig forbundet med positive assosiasjoner som «solidaritet» og felles innsats gjennom dugnad. Sitatene gir nærmest inntrykk av at frivillighet for flere på det visuelle feltet forbindes med underbetaling og ikke-betaling. I et slikt perspektiv er det ikke vanskelig å forstå at det etterspørres tydelig rolleavklaring mellom det profesjonelle og det frivillige. Det visuelle feltet vil assosieres med det profesjonelle.

I samtalene kommer det klart frem en holdning om at all jobb og innsats som forutsetter en form for profesjonell fagkompetanse – kultur- og kunstfaglig, men også administrativt –, må og bør få betaling i form av lønn eller honorar:

Er du en veldig faglig person – en faglig person som bidrar til kunst og kultur – skal du bli betalt som en politiker, som alle de andre som jobber i samfunnet.

Kunsthallene i Norge

Ja, kontekst er viktig, fordi det handler også om utdanning og kompetanse. Det handler om hvor mye utdanning man må ha for å jobbe som samtidskunstner på et profesjonelt nivå. Så du har på en måte brukt så mye tid på det, og allikevel tilsvarer ikke den betalingen du nesten noen gang får, til det. [...] Det er strukturelle ting i samfunnet. Det handler om å ikke verdsette den kompetansen og det yrket som vi jobber med. [...] Det er en manglende anerkjennelse. Det er liksom disse diskusjoner med samfunnet og den forventning om at det vi representerer, den visuelle kunsten, skal være gratis og åpent for alle, ikke sant?

Forbundet Frie Fotografer

Altså, uten at man forstår at det ligger en profesjonsutdanning bak, ikke sant? Og at det er viktig med en større synliggjøring av dette arbeidet. For vi driver ikke bare med visuell kunst fordi vi er interessert. Vi har jo også et faglig engasjement for det, ikke sant? Og den fagligheten må man altså ivareta. Det eksisterer jo ikke noe vern av kunstnertittelen, det å jobbe som kurator eller å være kunstner, men når man er en profesjonell kunstner og har sitt atelier og produserer ting som kommer på visning, så er det en profesjon. Og den [kunstneren som profesjon] mener jeg bør ivaretas, i hvert fall i våre institusjoner som er kunstnerstyrte – at kunstnerne får betalt for det innholdet de faktisk skaper, og for det publikummet som kommer.

Kunstsentrene i Norge

Sitatene her viser igjen at når samtalene handler om betaling versus ikke-betaling i forbindelse med det visuelle kunstfeltet og frivillighet, så legger informantene vekt på kunstneren og andre kulturarbeidere. Det skyldes som nevnt at hele prosessen rundt visuell kunst forutsetter profesjonalitet og fagkompetanse, noe som utelukker frivillige. Sitatene utdyper videre hvordan feltet forstår «profesjonalitet»; det handler om formell kunst- og kulturkompetanse tilegnet gjennom utdanning og praktisering av et yrke.

Kunstnere og kulturarbeidere skal ha betaling fordi de utfører en jobb for samfunnet og ikke kun for egen tilfredsstillelses skyld. På bakgrunn av dette perspektivet på kunstens samfunnsmessige rolle og nytteverdi etterspør informantene i undersøkelsen anerkjennelse i form av blant annet betaling. I dette ligger også et bredere syn på kunstnerens rolle og kompetanse, slik det følgende sitatet vitner om:

Det er jo veldig mange kunstnere som har det vi kaller «lappeteppeøkonomi», som er det at du på en måte jobber med å lage din egen kunst, men kanskje også jobber med å holde foredrag eller for eksempel å formidle kunst på forskjellig vis, enten ved å skrive tekster eller jobbe på gallerier. Altså, det er så mye forskjellige sårne, og veldig mye er prosjektbasert arbeid. Så for oss er det jo ønskelig å betale kunstnere for den delen av arbeidet som ikke er den kunstneriske produksjonen, men som også er nødvendig, fordi vi trenger jo den ekspertisen som de profesjonelle har, i formidlingen.

Forbundet Frie Fotografer

For noen av institusjonene er det imidlertid også sentralt å understreke at dette med betaling versus ikke-betaling ikke kun handler om kunstneren og kulturarbeideren, men også impliserer at kunstinstitusjonene – og oppdragsgivere generelt – er å betrakte som arbeidsgivere med de forpliktelsene det medfører med hensyn til betalingens form: Det skal være lønn.

Alle disse gjør jo en jobb for oss. Da er det jo svært viktig for oss at vi lønner dem anstendig, og at vi i tillegg passer på å betale det ut som lønn. Vi vil være skikkelige arbeidsgivere. Vi vil ikke honorere via faktura, med mindre det gjelder et firma som leverer en spesifikk tjeneste til oss. Vi betaler både lønn og arbeidsgiveravgift og gjør det veldig ryddig. Selv når tillitsvalgte ønsker å ta det på faktura, så betaler vi det ut som lønn. Det er det vi skal gjøre. Så for oss er det veldig viktig å honorere ordentlig. [...] Da kommer vi egentlig inn på dette dype temaet som handler om profesjonalitet. Alle de menneskene som er inne i våre prosjekter, enten som faste ansatte, som frilansere eller som tillitsvalgte, gjør jo det som del av sin profesjon, og det er jo det dype skillet, ikke sant?

Norske Kunsthåndverkere

At det er en gjennomgående prinsipiell enighet på det visuelle kunstfeltet om at innsats og arbeid knyttet til hele kunstprosessen og tilretteleggingen skal honoreres, betyr imidlertid ikke at det i praksis alltid skjer. Unntakene finnes, og det med en viss forståelse og aksept av de intervjuede informanter, idet unntakene i hovedsak skjer på det lokale nivået og spesifikt i kunstforeningene på de små plassene rundt om i Norge som sjelden mottar statsstøtte. Det handler i praksis i så måte om økonomi:

Intervjuer: De personene som sitter i de faglige rådene og styrene for kunstforeningene; får de betaling eller honorar for sitt verv?

Norske Kunstforeninger: I all hovedsak, nei. Det kan være at noen av de som mottar statsstøtte, betaler kunstnere honorar, men ellers er det frivillig innsats i styrene.

Forbundet Frie Fotografer: Så det er en enorm variasjon i de forskjellige kunstforeningene. Hos de profesjonelle er det vel veldig stor interesse for å følge de samme ordningene, men de er også avhengig av en styrket økonomi for å kunne det, sier de jo. Mens de som er veldig små, ikke så profesjonelt drevet, de tror jeg på en måte bryr seg mindre om det, for der fungerer det vel på en mer sånn gråsoner i forhold til profesjonalitet.

Intervjuer: Og de mindre og små kunstforeninger er i stor grad basert på frivillig innsats ...

Forbundet Frie Fotografer: Ja, det er de nok. Men da er det jo snakk om ... Hvis du snakker om en liten kunstforening i Nord-Norge, så kan jeg kjenne igjen at det er mye frivillighet, men da er frivilligheten knyttet til å få ting gjort, altså de som hjelper til med å få utstillingen åpnet eller serverer eller ikke sant? Det vil jo aldri være snakk om den profesjonelle kunstneren som skal vise verk. Nei, da er det jo bare snakk om nettverket rundt, ikke sant?

Når det handler om gratisarbeid blant kunstnere, peker informantene på at det er kunstneren selv som tar hele risikoen:

Men samtidig så tar man jo som kunstner all risiko – om du får noe lønn i det hele tatt, eller om du til og med kanskje går i minus på grunn av produksjonskostnader. Så det er jo et sånt dypt problem vi har i feltet vårt: det er jo ikke slik at en kunstner kan skrive faktura på timer. Kunstnere er ikke som jurister og andre, og det er veldig vanlig at man forventer at kunstnere – de profesjonelle kunstnerne – jobber gratis.

Norske Kunsthåndverkere

Samtalene med informantene handlet videre om hva som kan forklare at kunstnerne er villige til å ta økonomisk risiko. Flere peker på at det handler om å bygge opp kunstnerkarrieren og en flott CV. Derfor finnes denne kulturen med gratisarbeid særlig blant nyetablerte kunstnere:

For de som er kunstnere, som er kuratorer, som er kulturarbeidere, må jo bygge opp sin egen CV, og det betyr – spesielt internasjonalt – at de sier ja til masse ting uansett om de er betalt eller ikke. Og på et tidspunkt ble det en forventning i kunstfeltet.

Kunsthallene i Norge

Ja, det er jo absolutt det, fordi det er jo de nyetablerte kunstnerne. [...] Det er jo disse kunstnerne som da ikke er å regne som etablerte nå, men allikevel kan ha masse utdanning og den samme bakgrunnen, men de har ikke hatt de store utstillingene, de har ikke hatt de store prosjektene og derfor ikke hatt den synligheten. Det kan komme av mange forskjellige

grunner, men de vil jo være mye mer villige til å ta til takke med mye dårligere betingelser i møte med mange forskjellige utstillingssituasjoner, så det skaper også en del av den ukulturen der, ikke sant? Men det gjør man da på en måte for å investere i sin egen karriere.

Forbundet Frie Fotografer

Konsekvensene av det som informantene omtaler som gratisarbeid på det visuelle kunstfeltet, er at det oppstår en *ukultur* som bryter med praksis på alle andre områder. Det oppfattes som en ukultur som har forplantet seg både hos kunstnerne og på institusjonene; internasjonalt så vel som i Norge. Det er en ukultur som det på feltet er bred enighet om å (forsøke å) ta et oppgjør med gjennom å arbeide for mer regulering og avtaleordninger:

Det er jo det at det finnes jo på en måte allerede det vi vil kalle ukultur for gratisarbeid i det visuelle kunstfeltet. I sektoren er veldig mye arbeid som kunstnere gjør som ikke blir betalt. Kunstorganisasjonene jobber veldig aktivt for å få på plass gode honorar og vederlagsordninger, og for at det alltid skal betales når profesjonelle kunstnere jobber. Det er på en måte ikke så mye rom for frivillighet i den strukturen innenfor våre organisasjoner, utstillinger. Vi ønsker at når man er profesjonell, så skal man få betalt. [...] De profesjonelle kunstnerne er jo på jobb i sin prosess med både produksjon, tenkefase, produksjonsfasen og i utstillingsfasen.

Forbundet Frie Fotografer

Den såkalte ukulturen anses videre å være en hindring for å rekruttere folk og kompetanse til det visuelle kunstfeltet spesielt, og på sikt til museumssektoren generelt:

Når jeg snakker om det – frivillighet – på den måten, så betyr det at det er en del mennesker som ikke er betalt, og det har vært en del av jobbkulturen i de store institusjoner internasjonalt. Det har vært en forventning om at en del mennesker jobber «for free» (gratis) fordi det er forventet at de skal lære jobben. [...] Vi er veldig åpne til kultur, kunst- og kulturfeltet. At alle kan, men hvorfor ... På det profesjonelle og profesjonaliserte feltet, skal vi være veldig forsiktig. Hvem får muligheten og hvorfor? Spesielt når penger kommer fra offentlige myndigheter. Og hvis en person jobber som kurator, som kunstner eller som kulturarbeider, betyr det også at den personen i fremtiden vil komme på Nasjonalmuseet eller på et annet museum. Så hvis jeg jobber, skal jeg ha den samme muligheten som alle de andre. Det vi fant ut gjennom en stor prosess på [institusjonens navn], da vi snakket om mangfold og hvorfor det ikke er mer mangfold i kultur og arbeidskraft, var at det også er fordi frivillighet er et privilegium som ikke alle kan ha.

Kunsthallene i Norge

Informanten som er sitert ovenfor, ser også ukulturen med gratisarbeid i et større kulturpolitisk perspektiv og går så langt som til å si at gratisarbeid –

«frivillighet» – hindrer mangfold, som er en av kulturpolitikkenes målsettinger. Argumentet hviler på det syn at ikke alle kan ikke være frivillige. Man må ha ressurser for å være frivillig, så det er en eksklusiv rolle å være frivillig.

Det skal ikke være tvil om at frivillighet i betydningen «gratisarbeid» er omstridt blant institusjonene på det visuelle kunstfeltet. Som informanten sitert nedenfor sier: «...det er ikke frivillighet i det hele tatt. Det finnes ikke ett gram av frivillighet i det.» Informanten kan nærmest tolkes som at frivillighet i form av gratisarbeid er en nødvendighet – og det ønsker de å bekjempe gjennom et regulert avtaleverk:

Et av de politiske prosjektene vi har hatt siden 2008, heter *utstillingshonorar* – det at kunstnerne skal få lønn for sitt arbeid med utstillinger. Det finnes noe vi har kalt en rotfestet kultur for gratisarbeid i det visuelle feltet, som handler om at når en kunstner gjør et stort arbeid for en institusjon, lager en stor utstilling, så er det i utgangspunktet ikke noen honorarmidler i den institusjonen for kunstnerens arbeid. Det forventes gjennomgående at kunstnere jobber gratis når de arbeider med utstillinger, selv når det er til et statlig støttet kunstmuseum. [...] Det finnes ikke ett gram av frivillighet i det, fordi hvis du skal være en kunstner, så må du vise deg. Du må ha utstillinger.

Norske Kunsthåndverkere

Arbeidet for mer regulering av det visuelle kunstfeltet foregår imidlertid i en norsk kontekst som en av informantene mener er relativt bra sammenlignet med mange andre land. Men det understrekes også at norske kunstnere er dårlig betalt, og at feltet er underregulert sammenlignet med andre felt:

Avtaler med staten, mellom kunstnerne og kunstinstitusjoner - i teorien. Norge er et av de beste systemer i verden sammen med blant annet Canada eller ... Så Norge er et veldig bra system for at kunstnere og kulturarbeidere kan få betalt. Men da blir du overrasket over hvor lite en kunstner tjener, og hvor dårlig betalt de er generelt.

Kunsthallene i Norge

Det visuelle feltet er det minst regulerte av alle kunstfelt. Går du inn på teater, går du inn på musikk, så finnes det masse avtaler. Vi har en liten utstillingsvederlagsavtale med statlige institusjoner, og det er jo fordi at alle våre medlemmer er selvstendig næringsdrivende. Så det har vært lite rom for å forhandle kollektivt. Nå er det åpnet – i forhold til EU, og det her med hvem som faktisk er ansatt eller self employed – noen muligheter. [...] Men som sagt er det lite regulering i det visuelle kunstfeltet. Og hvis du ser på salgsløst, er det null regulering. Det finnes ingen pris, altså. Det er ingen prisfastsettingsmekanismer der, ingen minstepriser. Du kan prise arbeidet ditt opp mot den institusjonen du jobber med.

Norske Billedkunstnere

Gitt oppfatningen om at det visuelle kunstfeltet er lite regulert, og det er et utbredt ønske om mer avtalefestede arbeidsforhold for kunstnere, gir informantene i undersøkelsen stor støtte til aktiv lobbyvirksomhet og dialog med myndighetene om å få til bedre og flere ordninger i tillegg til å bekjempe den ukulturen som også finnes innad på feltet. Dette er noe som må på plass før feltet egentlig vil snakke om frivillighet:

Jeg tenkte litt da jeg leste om undersøkelsen, at det passer ikke så bra for oss å begynne å snakke så mye om frivillighet før vi på en måte har fått på plass den ordningen med honorar- og vederlagsbetaling for alt arbeidet vi gjør. Det er på en måte det vi jobber så hardt for. Så vi vil jo alltid som kunstorganisasjon gå foran og være et godt eksempel. Det er ikke så veldig ønskelig at vi skal ikke-betale for noen ting egentlig. Det er ønskelig at vi hele tiden skal operere med faste satser for forskjellige ting, betale alle som er involvert i produksjonene våre.

Forbundet Frie Fotografer

En ting er at man jobber opp mot myndigheter med å få til bedre ordninger og flere midler. Men fordi det har vært en sånn ukultur, så er det jo nesten også sånn at man må ... ikke oppdra kunstnerne, men hjelpe dem til å huske på at de må stille større krav. Og så er det jo samfunnet generelt som også har en forventning om ...

Forbundet Frie Fotografer

Det handler for institusjonene på det visuelle feltet derfor både om å bekjempe en tradisjon og ukultur og om å arbeide for bedre ordninger og avtaler. I så måte dreier det seg om kulturelle normer og økonomi, der økonomien i praksis kan stå i veien for idealet om fullfinansiering. Det kommer tydelig til uttrykk i disse to sitatene:

Og så er det jo i praksis sånn at kunstnere skal ha betalt for den jobben de gjør her. De får et kunstnerhonorar, som er på en måte lønnen for den jobben de gjør med å tenke ut prosjekter, planlegge, ha møter med oss, svare på mailer fra oss og sånt, og så får de et vederlag, som er leien av kunsten som er i vår besittelse mens den vises her. Og så har de et produksjonsbudsjett som skal finansiere materialer, bygging og andre ting hvis det trengs. Så vi har jo et ideal om å fullfinansiere en utstilling, og at kunstneren også får lønn eller honorar for den jobben de har gjort. Men jeg tror det kan være sånn i mange tilfeller at kunstnerne jobber mye mer enn hva de faktisk får betalt for, når det gjelder den biten der, fordi det er en viktig mulighet [å stille ut på institusjonen], og fordi man ikke vil sette en timebegrensning på arbeidet [i den kunstneriske prosessen]. [...] Ja, for store produksjoner er det de samme faste satsene.

Unge Kunstneres Samfund

Kunstforeninger som mottar statlig støtte, er forpliktet til å betale et økonomisk vederlag. De resterende uten statlig støtte har ikke anledning til å betale vederlag og honorar. Noen betaler likevel honorar om de finner økonomisk mulighet til det. Kunstforeninger dekker som regel transport av kunstnerens verk, i alle fall én vei. Kunstforeninger kan søke Norske Kunstforeninger om støtte til transport, prosjekt og utstyr.

Norske Kunstforeninger

Det siste sitatet handler om kunstforeningene som på en måte står i en særstilling med sin lokale forankring og (i stor grad) baserer sin drift på frivillighet. Dette lokale perspektivet ser vi nærmere på i neste avsnitt.

Det lokale perspektivet

Det lokale perspektivet på det visuelle kunstfeltet er for de fleste informanter i denne undersøkelsen forbundet med kunstforeningene gjennom deres forankring rundt om i Norge. Representantene for de ulike institusjonene er også forholdsvis bevisste på hvilken rolle kunstforeningene spiller lokalt så vel som for feltet og kunstnerne spesielt. Det er en form for aksept av at kunstforeningene opererer på litt andre premisser enn profesjonelle institusjoner med hensyn til både bruk av frivillige, økonomi og interaksjon med (profesjonelle) kunstnere. De to følgende lange sitatene beskriver dels hva kunstforeningene står for, og dels hvordan de opererer lokalt, og forholdet til det profesjonelle versus det frivillige:

Til sammen er kunstforeningene den største visningsarenaen i Norge, fra Bergen Kunstforening til den minste. Kunstforeningene er like viktige hvor enn de finner seg. Det er 5 kunstforeninger som mottar statsstøtte, og 16 som har ansatte, av de 139 kunstforeningene, kunstlagene og kunsthallene som er tilknyttet Norske Kunstforeninger. De fleste drives i all hovedsak på frivillig basis. På mange måter er kunstforeningene ryggraden i kunstformidlingen i dette landet. Fortsatt er kunstforeningen ofte springbrettet for en kunstners første steg inn i en profesjonell karriere. Kunstforeningen er en viktig arbeidsplass for kunstnere, kuratorer og kunstformidlere. I dette langstrakte landet er det få museer. Da er kunstforeningen ofte det første stedet du møter samtidskunst. En kunstforening er en visningsarena hvor det frivillige feltet arbeider med og for profesjonelle. Kunstforeningene følger vårt formål: å gi flest mulig tilgang til profesjonell kunst. Norske Kunstforeningers støtteordninger omfatter kun utstillinger med profesjonelle kunstnere. Men kunstforeninger er autonome, og noen viser også medlemsutstillinger av autodidakte og kunstnere uten akademiutdanning. Det er viktig å huske på at en kunstforening uten ansatte kan ha mange års erfaring med montering av en utstilling, som de små og mellomstore visningsstedene de representerer. De har opparbeidet seg en betydelig fagkompetanse innen programmering og formidling og det å drifte en visningsarena.

Norske Kunstforeninger

Men selvfølgelig, jeg skjønner også det at hvis du bor på et lite sted, et helt annet sted enn Oslo, så er du en gjeng med noen som finner ut at nå skal vi faktisk starte en kunstforening eller et lokalt lite visningssted, da vil folk på en måte bare gjøre det sammen og da vil det være liksom noen som kommer og prøver å henge opp bildene ... Det er en litt annen del av kunstkreisløpet, så det er jo noe med det også. Jeg husker Dag Solhjell, som har laget noen bøker som handler om de forskjellige delene av kunstkreisløpene. Det er kanskje det som vil kalles den inkluderende delen eller noe sånt, som er mer et sted hvor de som bor i området, viser sine malerier. Det er vel det vi kan si. Det er liksom ikke helt den samme samtidskunstverden. Den profesjonelle samtidskunstverden er ikke helt det egentlig. [...] Men jeg tror det er større form for frivillighet litt lenger ute på småplasser, litt på bygda ... jeg tror nok at det foregår at kunstnere også blir underbetalt i hver enkelt institusjon, det vet man jo, ikke sant?

Forbundet Frie Fotografer

Det lokale perspektivet, slik det kommer til uttrykk i samtalen med representantene for det visuelle kunstfeltet, handler imidlertid ikke bare om det praktiske ved visuell kunst, som etablering og drift av visningssteder. Informantene er også opptatt av hvilken mer grunnleggende funksjon den lokale tilstedeværelsen har. Det handler om kunstens lokale identitetsbyggende og mangfoldsskapende funksjon som oppstår gjennom møtet mellom det lokale (frivillige) og den profesjonelle kunsten:

Kunstsentrene i Norge: Både òg. Jeg tror jo at det i veldig mange lokalsamfunn og i regionene er en stor interesse for å ta del og å bidra. Institusjonen har kontakt med befolkningen, og det er gode prosjekter som kan være alt fra at man innhenter folk som er flinke på eller har en eller annen maskin tilgjengelig, altså at man henter inn tjenester som man ikke betaler for, og hvor folk stiller opp fordi de ønsker å bidra i lokalsamfunnet. Jeg tror veldig mange av våre institusjoner ikke hadde klart seg over så lang tid hvis ikke de hadde erfart den nære frivilligheten eller dugnadsånden som oppstår i realisering eller gjennomføring av en rekke kunstproduksjoner.

Intervjuer: Den lokalt forankrede dugnadsånden og stedsforankringen?

Kunstsentrene i Norge: Ja, nettopp. De i kunstfeltet generelt jobber jo mer med ... altså det at kunst må finne sted, det skal ha et utgangspunkt.

Kunsten er med på å være identitetsbyggende, skape nye relasjoner, også utenfor kunstfeltet, og den kan også være inkluderende og mangfoldsskapende.

Poenget må jo være at kunstnere agerer med samfunnet, ellers blir det jo ikke kunst. I alle fall ikke sånn som man jobber i dagens kunstfelt. Og det er jo mange prosjekter som tiltrekker seg frivillighet. Men hvis det er et

stort prosjekt som Pikene på broen, så har det jo vært kunstnere som begynner å jobbe med et prosjekt med marginal økonomisk støtte, men så får prosjektet store ringvirkninger for lokalsamfunnet og for mange aktører. Og prosjektet klarer å samle politikere og lokalbefolkning. Og det er jo et frivillig initiativ som sådant, men det er jo ikke det jeg forbinder med frivillighet i en sånn klassisk kontekst.

Norske Billedkunstnere

At den visuelle kunsten er og bør være til stede lokalt, har dermed både praktiske og mer normative begrunnelser sett fra informantenes perspektiv. Det dreier seg om å legge til rette for at den profesjonelle kunsten gjøres tilgjengelig, og at det skapes et rom for interaksjon med det lokale. Det er nettopp dette som en av informantene legger vekt på når vedkommende beskriver hvilken rolle og oppgave regionale kunstsentre har som rådgivende institusjoner i det offentlige rommet på lokalt nivå:

Vi er jo i distriktet det som KORO er for Statsbygg og de nasjonale eller statlige prosjektene. [...] Og det bygges jo skoler, det bygges aldershjem, det bygges mye nytt i hele landet, og det er viktig at det har en profesjonell oppfølging, for eksempel med tanke på alle former for utsmykningsoppdrag eller kunst i offentlig rom. Men kunstsentrene erfarer redusert bemanning og fratras rollen som profesjonell ressurs- og kontrollinstitusjon og å være den profesjonelle aktøren sammen med kunstnerne. [...] Det institusjonelle prosjektet vårt er jo at man må synliggjøre den kunstneriske profesjonaliteten som eksisterer i samfunnet. [...] Det er jo vårt hovedmandat; mer samtidskunst ut til folket i hele landet. Og som dagens regjeringsplattform, Hurdalsplattformen, er tydelig på: Det skal være kunst og kultur tilgjengelig for alle, uavhengig av geografisk eller økonomisk bakgrunn. [...] Det ligger stor lokal samfunnsverdi i å ha muligheten til å realisere kunsten sin og leve som kunstner i mindre kostbare områder og også slik ha en tettere kontakt med lokalbefolkning, kommune og fylke. Det er jo en samtidsvind som blåser over hele verden med hensyn til dette med økologi, også i kunstfeltet. Det skal være kortreist. [...] Da tenker jeg at for oss som er så tett på grasrota og så tett på lokalbefolkningen og har et lavterskeltilbud med visningsrom åpne for alle, så er det veldig viktig at vi som institusjoner også har en høy grad av profesjonalitet. Og så er vi jo selvfølgelig åpne for å hente inn frivillige og være i kontakt med frivilligheten på ulike nivåer i lokalsamfunnet. Så vi er jo på en måte det amalgamet mellom frivilligheten, storsamfunnets engasjement for kunsten på én side og den profesjonelle siden på en annen, for så videre å kunne ivareta de profesjonelle kunstnerne.

Kunstsentrene i Norge

Informanten formidler ikke bare den praktiske oppgaven til kunstsentrene, men også den selvforståelsen som ligger bak, der det å vektlegge det profesjonelle er en nødvendighet og noe som skal ivaretas. Dette synet gir grunnlag for å spørre om (den lokale) frivilligheten oppleves som en støttespiller eller en trussel mot den visuelle kunsten. Det ser vi nærmere på i neste avsnitt.

Frivillighet som støttespiller eller trussel?

På det visuelle kunstfeltet er det en grunnleggende skeptisk holdning til frivillighet fordi det frivillige forbindes med gratisarbeid og ikke-profesjonalitet. Det er allerede belyst flere steder i denne rapporten, og vi kommer tilbake til det senere også.

Det er imidlertid viktig å få frem at representantene for feltet også anerkjenner at frivillighet kan være og er et gode på feltet, men da i en gitt kontekst. Det handler primært om at frivillighet på det lokale planet – og da særlig gjennom kunstforeninger – kan støtte opp om og generere deltakelse, engasjement, inkludering og praktisk støtte for og rundt den visuelle kunsten:

Kunstforeningene inviterer til deltakelse og engasjement i sivilsamfunnet. De tilbyr lav terskel, en møteplass, et sted hvor det er behov for mange profesjoner til ulike oppgaver for at visningsarenaen blir et naturlig sted å oppsøke og sammen formidle kunst. Kunstforeningene ønsker å ta et samfunnsoppdrag som åpner opp og kan inkludere alle.

Norske Kunstforeninger

Jeg føler ikke at kunstforeningene truer noen ting. Kunstforeningene betyr jo at publikum over hele landet – selv på de minste steder – har tilgang på et galleri og samtidskunst. Det betyr også at det er et miljø rundt kunstforeningen. Jeg synes kunstforeningene er helt topp. De gir utstillingsmuligheter til mange av våre medlemmer, som jo er veldig viktig for dem. Vår politiske kamp gjelder ikke kunstforeningene. Vi kommer nok aldri til å komme dit at alle de dugnadsbaserte kunstforeningene må betale kunstnerne honorar for å stille ut. [...] Nei, kampen vår går på de som har offentlig støtte. At institusjoner som gir utstillingsoppdrag til kunstnerne, faktisk skal betale anstendig. [...] Men du spurte om det var noe risiko ved frivilligheten. Jeg tenker at all form for grasrotengasjement er bra. Da er jo utfordringen hvordan man kan skape situasjoner hvor vi kan få brukt denne grasrota. Det er veldig bra at det finnes venneforeninger i museer, altså folk som er knyttet tett til en institusjon.

Norske Kunsthåndverkere

Det skal imidlertid ikke være noen tvil om at interesseorganisasjonene tenker på frivillighet som litt av en trussel mot og en barriere for profesjonelle kunstnere rent økonomisk, men også for kunstens kvalitet og ønsket om å være et mangfoldig kunstfelt.

Intervjuer: Du antyder at frivillighet nesten kan bli en trussel mot det profesjonelle på feltet, er det riktig?

Unge Kunstneres Samfund: Ja, det er jo også en ting vi kjemper ganske hardt for, egentlig, at kunstfeltet skal være åpent for alle, uavhengig av økonomisk bakgrunn, så det kan jo bli en trussel hvis det er sånn at man får muligheter via [institusjonens navn] uten å få betalt for det. For da er det jo automatisk de som har råd til å jobbe gratis, som kan gjøre det, og ikke oss andre.

Kunsthallene i Norge: Det visuelle kunstfeltet er veldig dårlig betalt. Det betyr at det er mange som ikke velger å være en del av kunstfeltet på grunn av de mulighetene og den store investeringen og selvinvesteringen som du skal ha før du kan bli betalt på den riktige måte. Og noen ganger tar det 10 eller 20 år før du får en riktig lønn for din jobb. Og det handler spesielt om kunstfeltet. Da vi jobbet med å forstå hvorfor det visuelle kunstfeltet ikke er så mangfoldig [...] det skyldes også at det er en forståelse av at kunstfeltet ikke betaler. Det betyr at mennesker ikke ser det visuelle kunstfeltet som en forutsigbar fremtid. Så det betyr altså at foreldrene sier til sine barn: «Du skal ikke gå på det kreative feltet fordi det er veldig ustabil og du vil få en veldig ustabil fremtid.» Og det er grunnen til at det er en mangel på mangfold i kunstfeltet.

Intervjuer: Det betyr altså at det har vært en forventning om gratis arbeidskraft eller underbetaling, som gjør at det visuelle kunstfeltet ikke kan oppfylle sin ambisjon om å være mangfoldig fordi det frastøter fremtidige kunstnere.

Kunsthallene i Norge: Ikke bare kunstnere. Jeg snakker om kulturarbeidere.

Mangfold og like muligheter for alle er to argumenter som fremheves dels som grunnlag for institusjonenes arbeid for og bruk av honorar, slik det er vist andre steder i rapporten, og dels som begrunnelser for å sette opp barrierer for frivillighet på feltet:

Unge Kunstneres Samfund: Vi er en grundig juryert institusjon med veldig demokratisk gjennomgang av søknader og samarbeidsforespørsler. Det å gi muligheter til kunstnere går gjennom en veldig lang og kvalitetssikret prosess. Det gjør jo også at man setter opp noen barrierer mot frivillighet som er uforutsigbart av natur, siden vi planlegger, juryerer og budsjetter lang tid i forveien.

Intervjuer: Er det «å unngå» å bruke frivillige også for å sikre mangfold på feltet?

Unge Kunstneres Samfund: Ja. Man håper jo det [...] Honorarene skal sikre at en ubemidlet kunstner har like mye mulighet til å gjøre like mye jobb med sin utstilling på UKS som en som har masse penger på konto.

Intervjuer: Nå nevnte du kunstnerassistentstipendet. Da jeg leste om det, så oppfattet jeg det på en måte som en ordning som motvirker at unge

kunstner spør om å få være frivillig, unngår gratis arbeid. Er det en måte å imøtekomme problematikken på?

Unge Kunstneres Samfund: Ja, der har vi kanskje satt opp en barriere mot frivillighet igjen. Så ja.

Endelig er det også noen informanter som nevner at frivillighet kan være en trussel mot forsvarlig drift og økonomi i visuelle kunstinstitusjoner. De peker på at frivillighet kan tilsløre reelle kostnader fordi – som en informant formulerer det – «frivilligheten oppstår jo i mangel på at man har tjenesteutvekslinger». Videre handler det om at det å bruke frivillige oppleves å være en trussel mot ryddige arbeidsforhold. De to argumentene utdypes i disse to sitatene:

Altså, når frivilligheten kommer for langt inn i kunstinstitusjonen, så blir det fort veldig mange gråsoner, hvor driften, de daglige oppgavene, åpningstider og tilgjengelighet, egentlig ikke kan synliggjøres i tall når man skal rapportere, fordi man har så mye rent engasjement rundt prosjekter at de faktisk realiseres til tross for manglende ressurser. [...] Men når man da skal snakke med kommuner og fylker, som tross alt finansierer våre institusjoner, så må vi absolutt krever at en institusjon viser vilje til å ha en forsvarlig drift og ryddige arbeidsforhold for de som faktisk virker innenfor. [...] Men å synliggjøre hvilket antall timer som ligger bak, hva det i realiteten faktisk koster å realisere visse prosjekter i våre institusjoner, det går liksom ikke an å rapportere helt tydelig.

Kunstsentrene i Norge

Og jeg tenker jo at frivilligheten oppstår jo i mangel på personale eller pengerressurser, at man tyr til tjenesteutveksling innenfor kunstinstitusjoner. Altså som sagt, hvis en kunstner skal montere noe stort og krevende på en fasade, så er det enten en venn av institusjonen eller kunstneren selv som stiller opp for å få liftet på plass, ikke sant? Det hadde ikke latt seg realisere hvis man skulle betalt et firma ... Og der har du frivillighet på alle nivåer, altså fra produksjon hos kunstnerne i deres atelier og til det er på visning i våre institusjoner og helt til synliggjøring og formidlingen av kunstverket. Det synes jeg er problematisk.

Kunstsentrene i Norge

Avslutningsvis i dette avsnittet om forholdet mellom det profesjonelle kunstfeltet og frivillighet bør det nevnes at informantene ikke kun er opptatt av at det er frivilligheten som gir opphav til dilemmaer og utfordringer. Også den profesjonelle kunstneren kan være «medskyldig» på grunn av sin utålmodighet:

Intervjuer: Det er jo en ide om at kulturlivet også skal profesjonaliseres. Og dere snakker om at frivilligheten hos dere i stor grad brukes til å legge til rette for den profesjonelle kunstneren og kunsten. I det møtet mellom frivilligheten og det profesjonelle – også den profesjonelle kunstneren – går det smertefritt, eller oppstår det noen dilemmaer og utfordringer?

Norske Kunstforeninger: De aller fleste kunstforeningene har i årevis vist utstillinger, arrangert kunstnersamtaler og andre formidlingsprosjekter, men det kan oppstå dilemmaer eller gnisninger. Den profesjonelle kunstneren har forventninger til visningsstedet. At visningsstedet skal ha like mye kunnskap om kunst som kunstneren selv har og at visningsstedet skal ha en økonomi og fasiliteter som skal være gode. Det er ikke alltid tilfellet. Kanskje den profesjonelle noen ganger er litt for utålmodig i møtet med visningsstedet?

Interesseorganisasjonene – deres rolle og oppfatning

Et annet tema i samtalene med representantene for feltet var hvordan de ser på myndighetene, og hvordan myndighetene forstår de problemstillingene som institusjonene opplever som aktuelle. Gjennomgående oppfatter institusjonene at myndighetene har en positiv innstilling, samtidig som institusjonene har en litt avventende holdning når det gjelder myndighetenes forståelse og konkrete handling i forhold til det visuelle kunstfeltet:

Norske Kunsthåndverkere: Fordi det aldri har vært noen kultur for å betale kunstnerne for arbeid med utstillinger, så har staten aldri finansiert dette gjennom institusjonene. Mens staten har åpenbart finansiert arbeidet på de utøvende feltene, altså det som skjer i institusjoner som Nationaltheatret, Det Norske Teatret eller Oslofilharmonien. Der ligger musikerlønninger, skuespillerlønninger, scenograflønninger, regissørlønninger, dramaturglønninger – alt ligger i driftsbudsjettet. Men i driftsbudsjettene til institusjonene på det visuelle kunstfeltet så har det aldri ligget honorar til det skapende arbeidet, til kunstnerens arbeid, som jo er innholdsprodusentene i institusjonene. Så det er jo en stor endring som vi ønsker å få til, og samtidig er det klart at institusjonene kan ikke trylle dette. Dette har aldri vært finansiert. Det er det vi jobber for, å få både prinsippet og finansieringen på plass.

Intervjuer: Og hva med myndighetene – hva synes de?

Norske Kunsthåndverkere: Myndighetene synes også det er et godt prinsipp, og regjeringen kom med 15 millioner ekstra til utstillingsøkonomien i institusjonene [i 2024]. Så det store spørsmålet er om de er med på det store, store løftet som vi mener er nødvendig, rent finansielt.

Intervjuer: Så dere som interesseorganisasjoner har en pedagogisk oppgave overfor myndighetene med å sette frivillighet, underbetaling, honorering og arbeidsvilkår på dagsorden? Er det riktig forstått?

Kunsthallene i Norge: Ja, det er riktig forstått, og vi jobber med det.

Men også der handler det om å lære opp og følge opp, og så det å presse de som bevilger penger. Når du har en lov eller det finnes en avtale om at

det skal utbetales vederlag, så må det jo også komme inn friske midler, så disse organisasjonene har kapasitet til det.

Forbundet Frie Fotografer

Det ser allikevel ut til å være en optimisme på feltet omkring myndighetene, og særlig når man som denne informanten tar det lange perspektivet:

Intervjuer: Har de norske myndigheter en forståelse av problematikken i feltet?

Kunsthallene i Norge: Interessant spørsmål. Det er vanskelig fordi det med den mystiske fortellingen om kunstneren har vært en del av jobbkulturen. Det er vanskelig å endre det. Men det har vært en stor endring også i Norge fra 70-tallet til i dag. Det har vært en prosess hvor i 1974 ... Det begynte med forskjellige kulturarbeidere og tidlig krav om hvordan kulturarbeiderne skal bli honorert. Så det er 50 år siden 1974, men uansett ... Den diskusjonen fortsetter. De fortsetter å jobbe med *Kunstnarkår* på Stortinget, ikke sant? Så det betyr at det er noen som ikke er fullt «lost». Og selvfølgelig, jeg tror myndigheter er bevisste, men også ... Ja, det er et gap der, som vi skal fylle.

En tolkning av den siterte informanten er at så lenge myndighetene og politikerne jobber med problematikken og «diskusjonen fortsetter», er det håp om å finne løsninger.

Samtalene med representantene for institusjonene gir inntrykk av at det visuelle feltet er ganske samstemte i synet på frivillighet og problemer rundt gratisarbeid. Inntrykket blir enda tydeligere når samtalene kommer inn på det arbeidet som aktørene gjør i kraft av å være interesseorganisasjoner overfor myndigheter på nasjonalt nivå og seg imellom. Det er enighet om at økonomi og mer regulering i form av avtaler og lovgivning er viktige kampsaker. Enigheten manifesterer seg i det som forekommer å være et tett samarbeid og dialog mellom interesseorganisasjonene. Den kommer også frem i de følgende sitatene som avslutter dette kapitlet:

Vår hovedoppgave er å ivareta medlemmene både på økonomiske og sosiale og ideelle interesser. Vi konsentrerer oss først og fremst om det økonomiske. Som du vet, så er billedkunstnerne de med lavest inntekt og snittinntekt av alle kunstnergruppene. Så det er mye som handler om økonomi og politikk.

Norske Billedkunstnere

Ja, jeg opplever stor grad av enighet. Vi samarbeider veldig mye med Norske Kunsthåndverkere og Forbundet Frie Fotografer. Så har vi jo billedhuggere og tegnere. Vi har jo alle i vår paraply, så jeg vet ikke hvilke felt på det visuelle som eventuelt ikke jeg har kjennskap til.

Norske Billedkunstnere

I samarbeid med Norske Billedkunstnere og Norske Kunsthåndverkere og Samisk kunstnerforbund så jobber vi veldig tett inn mot departementet rent kunstpolitisk. Vi skriver hvert år et samlet innspill til statsbudsjettet som vi jobber veldig mye og grundig med, hvor vi legger veldig mye av politikken vår. Den står veldig, veldig grundig beskrevet der, blant annet alle disse tingene om utstillingshonorar og utstillingsvederlag og produksjonskostnader. Så det er en sånn felles politikk som vi samarbeider om, sånn at vi er på en måte er veldig nære, og vi vet godt hva vi kan, hva de forskjellige organisasjonene jobber med. Vi samarbeider jo også gjennom hele Kunstnernettverket med de 19 andre forskjellige organisasjonene. [...] Der er det også et felles politisk program hvor vi jobber for en del ting som handler om disse tingene, men også om lønn, sosiale rettigheter, pensjon og trygd og sånn som er felles for hele kulturfeltet.

Forbundet Frie Fotografer

Vi hadde nylig møte med Norske Billedkunstnere og Norske Kunsthåndverkere om veiledende kontrakter for utstilling og salg i kunstforeninger. Dette har vi hatt praksis på i flere år. En kunstforening kan ha sin egen avtale, men vi utarbeider våre veiledende avtaler i samråd med fagorganisasjonene.

Vi har også hatt flere samarbeidsprosjekter med dem, slik vi også samarbeider med Kunstsentrene i Norge og Kunsthallene i Norge. Vi samarbeider godt om å løfte det visuelle kunstfeltet, som vi er en viktig del av. Vi tror på at samarbeid kan være med på å tydeliggjøre hva en kunstforening er, og hva et kunstsenter er, både for politikere og det generelle publikum, og at vi står samlet i formidlingen av samtidskunst.

Norske Kunstforeninger

Intervjuer: Opplever du at det er en enighet om en tilnærming til disse problemstillingene?

Kunstsentrene i Norge: Ja, en enighet og forståelse av hvor skoen trykker hos kunstnerne, og hvor skoen trykker hos våre institusjoner.

Oppsummering

Dette kapittelet har gitt et innblikk i hvilke muligheter, utfordringer og dilemmaer som sentrale representanter for både kunstnere og institusjoner på det visuelle kunstfeltet mener kan oppstå når profesjonelle aktører og frivillige møtes. Ikke minst har samtalene belyst hvilke grunner aktørene mener det finnes for ikke å inkludere frivillige, hvor grensene for frivilligheten går, og dermed også hvordan frivilligheten kan fungere som en støttespiller for eller trussel mot profesjonalitet og det profesjonelle. Profesjonalitet er en viktig del av feltets og aktørenes selvforståelse.

De lange samtalene med engasjerte og dedikerte ledere og representanter for både ulike kunstnere og institusjoner vitner om at det er stor grad av enighet på

det visuelle kunstfeltet i synet på og tilnærmingen til kulturfrivillighet. Det er en grunnleggende skepsis og tilbakeholdenhet når det gjelder bruken av frivillige på feltet. Informantene begrunner det overordnet med at feltet er særegent og er avhengig av en profesjonell tilnærming i alle deler av kunstprosessen – så vel som i driften av institusjoner.

Profesjonalitet er dermed en viktig del av selvforståelsen til aktørene på feltet. Det er tydelig at aktørene på mange måter ser på frivillighet og profesjonalitet som motsetninger i den forstand at frivillighet forbindes med det ikke-profesjonelle. Denne vektleggingen av profesjonalitet ser ut til å føre til at det er lite plass til kulturfrivillighet på det visuelle kunstfeltet. Frivillighet oppfattes i så måte å være en hindring eller til dels en trussel mot det som det visuelle kunstfeltet står for: den profesjonelle kunstneren og den kunstfaglige kvaliteten. Men ikke bare det, frivilligheten og inkludering av frivillige oppfattes også å hindre det mangfoldet som kunsten skal representere. Frivillighetens ekskluderende egenskap vil kunne bidra til at det visuelle kunstfeltet blir for de få og ressurssterke. Det er også derfor feltet understreker at all innsats bør honoreres. Gratisarbeid og underbetaling betraktes som en ukultur – og det er nettopp det som kulturfrivilligheten på det visuelle kunstfeltet assosieres med.

Samtidig er det viktig å notere seg at aktørene på feltet også anerkjenner at frivillige har og fortsatt spiller en sentral rolle på det visuelle kunstfeltet på det lokale nivået og gjennom de mange kunstforeningene rundt om i Norge. De mener at her bør frivilligheten fungere som en støttespiller for feltet, kunsten og den profesjonelle kunstneren ved at oppgavene til de frivillige avgrenses til å «legge til rette». De frivillige skal *ikke* involveres i selve kunsten, som omfatter hele kunstprosessen og alle oppgaver fra ide, til praktisk håndtering, utførelse, produksjon og formidling av den visuelle kunsten.

3 Syn på og ønsker for kulturpolitikken

Utgangspunktet for denne rapporten var å undersøke hvordan sentrale aktører på det visuelle kunstfeltet forholder seg til bruken av frivillig innsats og frivillige. Bakteppet er kulturpolitikkenes vektlegging av frivillighet som en viktig pilar og en måte å legge til rette for kulturen som en demokratisk deltakerarena og pådriver for mangfold. Med det in mente skulle samtalen få frem informantenes syn og ønsker for kulturpolitikken når det gjelder hvordan og under hvilke betingelser bruken av frivillige bør gjøres i det visuelle kunstfeltet. Skal det være avtaleregulert eller ikke, skal det være betaling eller ikke-betaling? Avsnittene ovenfor og de mange sitatene som allerede er kommentert, forteller noe om aktørenes syn på og holdninger til disse aspektene ved frivillighet på kunstfeltet.

Det er imidlertid viktig å huske på at feltet i utgangspunktet *ikke* har et ønske om frivillig innsats. Denne holdningen til frivillighet er kanskje det mest særegne ved det visuelle kunstfeltet og skyldes blant annet at frivillighet assosieres med gratisarbeid og det som aktørene oppfatter som en ukultur på både institusjonelt og individuelt nivå. Spørsmålet om frivillighet ses i sammenheng med feltets felles kamp om bedre rammebetingelser for den profesjonelle kunstneren og med at profesjonalitet og fagkompetanse oppfattes som essensielt for kunsten.

Samtalene gir et inntrykk av at aktørene opplever at de må kjempe og argumentere for dette profesjonelle perspektivet i møtet med kulturpolitikken og de aktuelle myndighetene på ulike nivåer. Å snakke om frivillighet og frivillig innsats på det visuelle kunstfeltet fremstår derfor helt feil for aktørene. Først må rammene for den profesjonelle kunstneren og kunstinstitusjonene komme på plass, for det er det som sikrer at den visuelle kunsten kan bidra til og understøtte det «sunne samfunnet». Det er den gjengse oppfatningen som aktørene i denne undersøkelsen formidler når de blir spurt om hva kulturpolitikken bør prioritere:

Jeg kan se at i det siste har det vært et stort fokus på og en veldig stor anerkjennelse av store institusjoner i Norge, men det er på tide at de mindre institusjoner også skal følges opp på samme måte og på det samme nivået. Hvis du ser ut til andre steder i Europa og i verden, så er det klart at for å ha et funksjonelt kulturtilbud så skal det være så mye mer som skjer i samfunnet, slik at alle kan trives – et veldig sunt samfunn har veldig stort mangfold. Men det er også viktig at vi ikke glemmer at disse små og mellomstore institusjonene har mye å si i samfunnet og kan endre mye fordi de er veldig fleksible. Samtidig skal vi også være veldig forsiktige og beholde disse institusjonene som sikrer at det er mye som skjer mellom kultur og samfunn.

Et sunt samfunn trenger også rike kulturtilbud. Veldig interessant fordi det handler om mye mer enn bare en signalbygg. Hvis du ser i Oslo: Det er så

mange kunstnere som flytter ut fordi det er mangel på studioatelier for kunstnere. Det har mye å si for hvilken slags by Oslo blir om 20 år, og det er en helt annen by som jeg fant da jeg kom for 15 år siden, hvor det i alle gatene var kulturinstitusjoner, men også hvor det var kunstnere overalt i byen. I dag er det en helt annen situasjon. [...] Det å bevare kunstnerne som lever og bor og skal bo i byen, er viktig. De skal ikke bare leve og bo på kanten, men i sentrum av byen, fordi det betyr at det er et livlig kunstfelt. Men det er noe annet som skjer for øyeblikket.

Kunsthallene i Norge

Sitatet formidler en overordnet visjon og et ønske om et funksjonelt kulturtilbud som kan bidra til et sunt samfunn preget av mangfold. De små og mellomstore institusjonene oppfattes viktig i så måte.

Intensjonen om mangfold på det visuelle feltet ses i sammenheng med rammevilkårene for institusjoner og kunstnere og kulturarbeidere, og da spesielt det økonomiske aspektet, nettopp fordi aktørene fortsatt oppfatter at gratisarbeid er et problem:

Det er jo det som er det store problemet med det vi kaller utstillingsøkonomireformen: at veldig mange kunstnere fortsatt går og gjør masse jobb med å produsere, lage og organisere, formidle – alt det som er rundt utstillingen. Vi har jo utstillingsvederlagsavtalen som er leie for kunsten når den er i bruk hos et statsstøttet visningssted. Men det vi jobber veldig mye for nå, er jo utstillingshonorar, som er alt det andre arbeidet som tradisjonelt sett ikke har vært betalt. Og det gjelder absolutt veldig profesjonelle visningssteder og absolutt særlig da de kommersielle visningsstedene. Det er masse jobb som kunstnere gjør der, og som absolutt ikke er betalt. Der er forventningen, eller det har vært sånn fra tidligere tider, at kunstneren kommer og leverer verket, og så skal verket bli solgt, og da får man betalt. Men det er ikke kompatibelt med den nye samtidskunsten. Sånn som vi opplever samtidskunst nå, er den i stor grad opplevelsesbasert. Da er det ikke bare ett bilde. Det er på en måte en hel installasjon, eller kan være performance, det kan være video. Det er jo en opplevelse, og folk kommer også for å se opplevelsen og oppleve den og ta bilder av den og formidle den rundt i livet sitt, og har på en måte kunstopplevelser mer enn de kommer for å kjøpe et produkt, så det er liksom en ubalanse hvor samfunnet ikke helt har skjønnet ordentlig hvordan det fungerer. Kunstnerne gjør all den jobben uten å få betalt for det.

Forbundet Frie Fotografer

Samtidig så opplever vi jo at det er vanskelig å få politikere til å forstå hva kunst egentlig er, hva visuell kunst er. Og jeg opplever at det blir for lite vekt på at kunst er ytring. Kunst er ikke bilde på veggen, kunst er en ytring. Og så har det jo skjedd veldig mye i kunstfeltet de siste 30 årene som ikke blir fanget opp utover fagfeltet eller den indre sirkel. [...] Den kulturfaglige kompetansen er altfor liten. Da kan vi snakke om distriktene,

altså. Vi gleder oss til en ny kulturlov med stadfesting av armlengdes avstand-prinsippet, prinsippet om infrastruktur og ikke minst ned på plannivå: at man kobler kunst og kultur til noe håndfast som skal reguleres både i form av areal og for at det skal være en kunstplan. [...] Vi kan i større grad bruke lovverket til å pushe på. Så lenge ting ikke er lovfestet, så gjør ikke kommuner og fylkeskommuner det. Så blir man prioritert ned når det blir krise i økonomien, som det kommer til å bli. Da er vi enda mer redd for at frivilligheten skal løse en sånn type problem da. Man kan ikke bare gjøre det sånn på siden.

Norske Billedkunstnere

Som det kommer frem av sitatene ovenfor, så handler arbeidet opp mot kulturmyndighetene også om å få tilpasset rammevilkårene til kunstfeltet og ikke minst om å få myndighetene og samfunnet til å forstå betydningen av kunsten og hvordan den har endret seg. En slik tilpasning handler for aktørene i stor grad om at kulturpolitikken, og spesielt politikken målrettet mot det visuelle kunstfeltet, i større grad må regulere feltet, og at det må utarbeides flere faste avtaleverk. Frivillighet og frivillig innsats vurderes ikke som en ønskelig løsning. Tvert imot, regulering og lovverk fremheves som del av løsningen:

Og så bare en ting til som vi kanskje kan si, er jo at i forhold til resten av kulturfeltet er jo det visuelle feltet veldig uregulert. Vi har så få ordentlige avtaler i forhold til mange andre kulturfelt, så da er det jo den utstillingsvederlagsavtalen. Det er på en måte en av de veldig få tingene vi har som er en avtale, og som er regulert.

[...] Det er ønskelig med noen faste avtaler som kan fungere som rammeverk for at kunstnere skal kunne vite hva de har rett på, og hvordan de bør operere overfor særlig statlig støttede visningssteder.

Forbundet Frie Fotografer

Selv om ønsket om mer regulering av det visuelle kunstfeltet i utgangspunktet er ment å omfatte den profesjonelle kunstneren og kunsten, så har det også implikasjoner for den potensielle frivilligheten. For dersom frivillige *gjør* kunstfaglige oppgaver mener aktørene at de skal ha betaling, og at forholdet skal reguleres og avtales. Men da er de ikke å betrakte som frivillige i ordets egentlige betydning, ifølge flere av informantene. Det ser vi nærmere på i neste avsnitt, der en kontekstuell tilnærming til frivillig innsats på kulturfeltet fremheves om særlig viktig.

Betraktninger rundt politikken frivillighetsambisjon

Flere steder i denne rapporten har det blitt tydelig at representantene for institusjoner og kunstnere på det visuelle kunstfeltet legger vekt på at relevansen av frivillighet er kontekststøttet. Videre kommer det frem at aktørene (stort sett) er samstemte om at det visuelle kunstfeltet adskiller seg fra flere andre kulturfelt ved nettopp at frivillig innsats ikke er ønskelig:

Det er jo ganske viktig for meg å si at jeg er superpositiv til frivillighet. Jeg synes det er strålende at når jeg går på konsert med Det norske kammerorkesteret, så ser jeg at det er en gammel dame som står der og deler ut programmer. Det gir noe til hennes pensjonisttilværelse, ikke sant? Og det er hyggelig for meg når jeg kommer inn i salen. Jeg tenker at så lenge det finnes pensjonister og andre som har lyst til å gjøre slikt arbeid gratis for Kammerorkesteret og andre aktører, så er det strålende. Det blir jo billigere, og mindre av mine skattepenger går til Kammerorkesteret fordi de kan bruke frivillige, ikke sant? Men jeg tror at frivillighet fungerer der hvor det er snakk om «legwork» [fotarbeid eller lavterskellarbeid], som vi kaller det. Det er konteksten som er viktig. Det handler ikke om motvilje mot å bruke frivillige, men rett og slett en vurdering av risiko. Oppakking av kunstverk er for risikofylt: Vi vil kunne få skader, rett og slett. Da vil jeg måtte ha en ansatt som sitter og passer på og gir opplæring til den frivillige istedenfor å gjøre jobben selv.

Norske Kunsthåndverkere

Intervjuer: Den nasjonale kulturpolitikken legger også vekt på at frivillighet skal være en bærebjelke i norsk kulturliv. Hva tenker du om en slik formulering?

Unge Kunstneres Samfund: Den er jo fin da, men jeg kan se for meg at den passer bedre i idrett og sånn. Altså, det tenker jeg på som vaffelsteking utført av foreldre til barn som er i idrettslag, der man tenker at det er liksom en hobby eller sysselsetting, mens her jobber vi jo med det som er livet og jobben til folk.

At frivillighet ikke er ubetinget ønskelig, setter aktørene på det visuelle kunstfeltet i sammenheng med deres institusjonelle og kunstneriske selvforståelse. Kunsten er viktig for samfunnet, den er ikke (bare) en hobby, kunsten er livet, og det trengs en profesjonell tilgang, slik som sitatet ovenfor og sitatet nedenfor uttrykker det.

Kunstsentrene i Norge: Men jeg tror jo at vi som institusjoner og institusjonsnettverk i hele landet ser betydningen av frivilligheten og verdien av det. Men vi må også jobbe for at institusjonens egenverdi er synlig, og det er jo på en måte der vår utfordring ligger.

Intervjuer: Og den oppgaven hviler på en profesjonell tilnærming til det visuelle kunstfeltet?

Kunstsentrene i Norge: Absolutt. Og jeg tror den rolle- og forventningsavklaring er veldig viktig. Det er et ansvar som vi jo må ta. Altså, man må forklare hva det faktisk handler om, ikke sant? Det at man skal legge til rette for kunstnerisk frihet ... Ytringsrommet der er jo kjempeviktig. [...] Vi er jo i en tid hvor vi på en måte kan spille oss veldig gode på det vi er best på, og det er den ivaretakelsen av det lokale,

integrering, mangfold og gi rom til ulike stemmer. Altså det at ytringsrommet kan utvides. Alt det er jo veldig, veldig viktig.

Flere av informantene understreker at kunst er ytring og at kunsten er en viktig arena for ytringsfrihet. Videre understrekes det at feltet skal representere mangfold for å oppfylle sitt mandat om å være sammenbindende og inkluderende – både i et lokalt og globalt perspektiv:

I Hurdalsplattformen som sittende regjering har utformet, står det blant annet at det skal gis tilgang til kvalitetskunst over hele landet. Kunstforeningene dekker hele landet. De gjør kunst tilgjengelig for alle. Kunst og kultur er limet i et samfunn. Kunst og kultur knytter et samfunn sammen. Når Russland bomber museer og ikoniske bygg i Ukraina, rives et folk i stykker. Dette er et mønster alle diktatorer bevisst følger.

Norske Kunstforeninger

Vi mener det er både viktig og nødvendig at det finnes flere stemmer på det visuelle kunstfeltet – at det er flere som programmerer det, flere som velger kunstnere og viser hvilke kunstnere de vil vise og formidle. Det er ikke bare et lite ekkokammer som eksisterer. Man skal også se kunst uten å være professor i kunsthistorie.

Norske Kunstforeninger

Men begeistringen for kulturpolitikkenes vektlegging av frivillighet og ambisjoner for mangfold og likestilling har også sine begrensninger. For en representant for en kunstnergruppe på det visuelle kunstfeltet stopper begeistringen når ambisjonene oppfattes å gå på bekostningen av selve kunsten, når myndighetenes politikk handler om alt annet enn kunstens kjerne:

Jeg opplever egentlig at fokuset er på veldig mye annet. Jeg opplever at Kulturdepartementet holder på med alt annet enn kunst. Det er alltid tilretteleggende og det rundt kunsten som blir prioritert og som har fokus. [...] Ja, det er bærekraft og mangfold altså. [...] Det er bærekraft, mangfold, det er nye stemmer og det er geografi. Det er alt annet enn kjernen – det er ikke kunsten. Jeg oppfatter at ansvaret for mangfold og likestilling legges på kunstneren og kulturen – det svakeste feltet. Det burde bli lagt på arbeid eller på det sosiale eller på helse. Hvorfor er det kulturen som skal bære og ta ansvar for alt for likestilling og mangfold? Det er naturlig for kunstneren å jobbe sånn. Kunstnerne jobber med mangfold og likestilling og er opptatt av samfunnsproblemstillinger. Men nå opplever jeg på en måte at feltet skal være mye mer enn andre felt.

Norske Billedkunstnere

Tiltak for samhandling mellom frivillige og profesjonelle

Selv om det er en overordnet enighet om at det visuelle kunstfeltet i hovedsak bør organiseres profesjonelt av og med aktører som har kunstfaglig kompetanse og får betalt for innsatsen, så er det også en erkjennelse av at frivilligheten har betydning og spiller en rolle gjennom særlig kunstforeningene på det lokale nivået:

Intervjuer: Du har her det profesjonelle perspektivet. Forstår jeg deg riktig: I den grad de profesjonelle kunstnerne skal samarbeide med eller inngå i prosjekter med frivilligheten på lokalt nivå, for eksempel, så mener dere at da bør kunstnerne gjøre det som profesjonelle aktører og få betalt for det. Dere synes det er greit også å inngå samarbeid ...?

Norske Billedkunstnere: Ja, med kunstforeninger og de frie kunstklubber. Veldig mange kunstnere vil jo gjerne agere mer med samfunnet rundt og det å ha arenaer å agere på, men det er bare denne her «Okay, skal det komme nok et sånt pålegg og noe man burde være med på, men som man heller ikke får betalt for?» Det liker vi ikke.

Samtidig er vi opptatt av at det skal være mulig å være kunstner i hele landet, og da mangler vi støtteordninger. Vi mangler infrastruktur. Det mangler atelier. Det mangler arbeidsplasser. Noen av de store byene er gode på noe av det. Samtidig så er det vanvittig kamp om atelier, for eksempel.

Noen av informantene i undersøkelsen uttrykte tydelig at de sentrale leddene på kunstfeltet – de nasjonale organisasjonene – er viktige for å få til og legge til rette for mer lokalt engasjement, og at de bør få en større rolle i å ivareta de lokale organisasjoners interesser overfor nasjonale myndigheter. Hovedargumentet er at en slik organisering vil være avlastende for de lokale institusjonene som ofte drives av frivillige, og at det sentrale leddet kjenner relevante nettverk:

Jeg vil bare gjenta at det som er mest effektivt i og med at man ikke kan øremerke kulturmidler i kommunene, er å styrke interesseorganisasjonen Norske Kunstforeninger. Der kan det ligge både honorarordninger til kunstnere og velferdsordninger. Det kan ligge støtteordninger til visningssteder. En styrking av interesseorganisasjonen og kompetansesenteret Norske Kunstforeninger vil gi oss mulighet til å styrke det publikumsstyrte nettverket som kunstforeningene representerer. Vi kan da blant annet intensivere tilrettelegging og lage opplegg for opplæring av visningssteder og av de frivillige.

Det er krevende prosesser å nå inn til eksempelvis Kulturrådet og Kulturdirektoratet. Det er svært mange søkere til for få midler. Som interesseorganisasjon har vi gjennom våre snart fem tiår opparbeidet god oversikt over ulike finansieringskilder som det for kunstforeningene kan ta lang tid å orientere seg rundt i. Styremedlemmer arbeider som frivillige og har mange ulike arbeidsoppgaver med å skulle drifte en visningsarena for

samtidskunst. For det er jo de frivillige som gjør dette i tillegg til en vanlig jobb. Det er veldig krevende når du skal gjøre alt på frivillig basis.

Norske Kunstforeninger

De representantene for det visuelle kunstfeltet som inngår i denne undersøkelsen, er som flere ganger nevnt i utgangspunktet skeptiske til kulturfrivillighet, men det finnes et unntak, nemlig den frivilligheten som skjer gjennom de lokale kunstforeningene. Både historisk og nåtidig er kunstforeningene i stor grad avhengig av frivillig innsats, også i betydningen gratis arbeid. Selv om det tilsynelatende strider mot den utbredte holdningen om at (gratis) frivillig innsats representerer en ukultur, ser informantene ut til å se på denne frivillige innsatsen som et faktum og til dels en nødvendighet. Det er i det perspektivet at aktørenes vektlegging av bedre forhold for og samhandling mellom frivillige og profesjonelle på det visuelle kunstfeltet skal forstås.

Oppsummering

Spør man representanter for det visuelle kunstfeltet om hvilke strukturelle og politiske grep som kan tas for å legge til rette for samhandling mellom frivillige og profesjonelle innenfor visuell kunst, er det vanskelig å få konkrete, og presise tiltak til svar. Det skyldes, som samtalene vitner om, at profesjonalitet og profesjonell kunst- og kulturkompetanse er en grunnleggende del av selvforståelsen til aktørene på det visuelle kunstfeltet. Når frivillighet samtidig ses på som en motsats til det profesjonelle og en trussel mot rammevilkårene og den kunstfaglige kvaliteten, forsterkes denne tilbakeholdenheten. Som aktørene videre understreker, har de ikke en direkte motvilje mot frivillighet. De mener at frivillighet kan fungere og være fin, men bare ikke på det visuelle kunstfeltet. Som en konsekvent av det, mener aktørene at politikken må bygge på en bedre forståelse av det kontekstspesifikke i det visuelle kunstfeltet. Det er de ikke helt overbevist om at politikerne og myndighetene gjør.

Informantene mener at tydelig rolleavklaring mellom de profesjonelle og frivillige er en nødvendig forutsetning for god samhandling mellom frivillige og profesjonelle innenfor visuell kunst. Og det er profesjonaliteten og de profesjonelle som skal styre det kunstfaglige, mens de frivillige skal være «tilretteleggere» og ikke involvert i selve kunstprosessen. Ønsket blant noen av informantene om at de sentrale og nasjonale organisasjonene på det visuelle kunstfeltet skal få mer råderom – og dermed avlaste det lokale nivået – med hensyn til blant annet søknadsarbeidet rettet mot kulturpolitiske myndigheter, kan også forstås i lys av dette synet.

4 Drøftelse: det profesjonelle visuelle kunstfeltet og kulturfrivillighet

Bakgrunnen for at denne rapporten er avgrenset til det visuelle kunstfeltet, er at dette kulturfeltet i tidligere undersøkelser har skilt seg ut når det gjelder bruk av frivillighet og tilnærming til problemstillinger knyttet til kulturfrivillighet. Det gjelder særlig den utbredte prinsipielle holdningen om at *all innsats* bør honoreres, at profesjonalitet må vektlegges, og at frivillighet ikke nødvendigvis har en egenverdi. Rapporten har på den bakgrunn sett nærmere på det visuelle kunstfeltet for å belyse hva som ligger til grunn for feltets forståelse av og tilnærming til kulturfrivillighet i møtet med det profesjonelle kunstfeltet.

Innsiktene fra tidligere undersøkelser har ikke bare blitt bekreftet i denne undersøkelsen, men har nærmest fungert som underforståtte premisser for samtalene med sentrale representanter for både kunstnere og institusjoner på det visuelle kunstfeltet. Tydeligst kommer det frem ved at samtlige informanter snakker ut fra et profesjonelt perspektiv: Frivillighet forstås som en kontrast til profesjonalitet; frivillige ses på som en motsats til den profesjonelle kunstneren; frivillige dyrker en hobby, mens kunstneren utøver en profesjon; frivillighet er gratisarbeid mens kunstneren (bør) betales som en arbeidstaker. Profesjonalitet er i så måte et nøkkelord for å forstå hvordan aktørene på det visuelle kunstfeltet tilnærmer seg kulturfrivillighet, og ikke minst for å forstå deres grunnleggende skepsis og tilbakeholdne holdning til frivillighet. Det handler om aktørenes selvforståelse som kunstnere og institusjoner i det visuelle kunstfeltet.

Kunstnerisk og institusjonell selvforståelse er kontekstavhengig, og nettopp den spesifikke kulturelle konteksten til visuell kunst trekker informantene frem som avgjørende for deres syn på kulturfrivillighet: at det er lite rom for frivillighet. Gjennom de informasjonsrike samtalene får man inntrykk av at aktørenes grunnleggende selvforståelse er at det visuelle kunstfeltet har et (samfunns-)mandat som forutsetter en profesjonell tilgang og profesjonell (kunst-)kompetanse. Det gjelder i hele kunstprosessen og alle oppgaver fra ide, til praktisk håndtering, utførelse, produksjon og formidling av den visuelle kunsten. Faglig kunstforståelse og -kompetanse i bred betydning er dermed en viktig del av selvforståelsen og er knyttet til en lang rekke ulike oppgaver i kunstprosessen. På bakgrunn av forståelsen som aktørene på det visuelle kunstfeltet har av frivillighet, kan man se på den sterke vektleggingen av faglig profesjonalitet som en barriere for bruk og inkludering av frivillige.

At feltet anser seg selv å ha oppgaver i og for samfunnet, som å formidle visuell kunst til hele landet, å være garant for kunstnerisk kvalitet samt å være en sammenbindende faktor på både lokalt og globalt nivå, danner også et viktig bakteppe for å forstå hvorfor feltet understreker at den visuelle kunstneren

utøver et yrke – et yrke som bør få betalt, og som ikke kan utføres på frivillig basis.

Ikke bare er betaling begrunnet med profesjonalitet og yrkesutøvelse, men også ut fra et hensyn om å sikre mangfold. Frivillighet i betydningen gratisarbeid oppfattes som en hindring for mangfold fordi frivillighet forutsetter ressurser, tid og kapasitet som da også omvendt vil kunne være «ekskluderende» faktorer. Ikke alle har mulighet til å gjøre frivillig innsats.

At kunstneren utøver et profesjonelt yrke som er en nødvendig forutsetning for hele kunstprosessen, er et hovedargument som det visuelle kunstfeltet bruker i kontakt med myndighetene for å oppfordre til mer regulering og avtaleverk. Aktørene tenker på dette som en (årelang) kamp for å få bukt med en ukultur preget av gratisarbeid og som er forankret i en romantisk og mystisk ide om kunstneren:

Når vi snakker om kunst, snakker vi ikke bare om Norge. Vi snakker om et internasjonalt begrep som også har vært behandlet på en veldig presis måte: den romantiske, mystiske ideen om hvorfor du er kunstner. Det betyr noe annet. Du jobber på og for en fremtid og nåtiden 'does not matter'. Og det er her og i nåtiden du skal ha dårlig råd og ha dårlig tid. Den kampen er en del av den mystiske fortellingen om å være en kunstner. [...] Drømmen er helt i fremtiden. Det handler ikke om nåtiden.

Kunsthallene i Norge

Fortellingen om at drømmen om å bli kunstner i fremtiden er det som driver verket i nåtiden, er ikke kun en romantisk fortelling, men også en fortelling om hvorfor det visuelle kunstfeltet historisk og i dag er preget av gratisarbeid og underbetaling. For den enkelte kunstneren kan det i nået være rasjonalt å jobbe frivillig for å oppnå goodwill og komme et skritt nærmere kunstnerdrømmen, men for feltet som helhet er det heller ødeleggende.

Samtalene med representantene har gitt et innblikk i hvorfor det på det visuelle kunstfeltet er en nærmest unison skepsis til kulturfrivillighet som både begrep og praktisk fenomen. Aktørene anerkjenner at frivillighet og frivillig innsats overordnet sett kan ha mange gode sider, bare ikke på det visuelle kunstfeltet. Det handler om kontekst og om det særegne ved feltet. Feltet er ikke som andre kulturfelt, det har en selvforståelse som er dypt forankret i profesjonalitet og faglig kunstkompetanse.

Det er imidlertid et viktig unntak fra denne skepsisen til kulturfrivillighet. Det er blant informantene en utbredt aksept og anerkjennelse av den frivilligheten som skjer rundt omkring i de mange lokale kunstforeningene. Unntaket er historisk begrunnet og forankret i et lokalt perspektiv på visuell kunst og dens samfunnsrolle:

Kunstforeningene bygger på frivillighet, noe de har gjort siden det første visningsstedet for kunst i Norge ble etablert i 1836, Christiania Kunstforening, nå Oslo Kunstforening.

At det er en håndfull, med Bergen Kunstforening i spissen, som er på statsbudsjettet og 16 med ansatte av 139 kunstforeninger, kunstlag og kunsthaller tilknyttet Norske Kunstforeninger, betyr at de fleste drives på frivillig basis, men også de med ansatte og de med statsstøtte representerer mye frivillighet.

Kunstforeningene er demokratiske frivillige organisasjoner som er åpne for allment medlemskap og har et styre valgt av medlemmene.

Norske Kunstforeninger

Premissen for denne aksepten og anerkjennelsen av frivillighetens gode for feltet kommer allikevel med et forbehold: Frivilligheten skal (kun) brukes til å legge til rette for den profesjonelle kunsten og kunstneren. Representantene for det visuelle kunstfeltet understreker at det skal være en tydelig rolle- og oppgavefordeling mellom det frivillige og det profesjonelle, og mellom den frivillige og den profesjonelle. Dette fremhever de særlig som en nødvendig betingelse for god samhandling mellom frivillige og profesjonelle innen visuell kunst.

Spørsmålet er hvor lett det er å få til en tydelig rolle- og oppgavefordeling. Finnes det noen kriterier som aktørene kan forholde seg til og bruke? Det ser vi litt nærmere på i neste avsnitt, hvor vi kort drøfter om det er samsvar mellom noen sentrale punkter i den politiske strategien for det visuelle kunstfeltet og feltets syn og ønsker for kulturpolitikken.

Samsvar med politikken strategier for det visuelle kunstfeltet

I innledningen til denne rapporten ble det med referanse til regjeringens *Rom for deltakelse – regjeringens kulturfrivillighetsstrategi (2023–2025)* fremhevet at det politiske strategidokumentets formål er å «peke på muligheter og utfordringer for å styrke et samspill mellom det frivillige og profesjonelle kulturlivet», men uten å ville «definere hvem som er profesjonell eller hvem som er frivillig på de ulike feltene» (*Rom for deltakelse – regjeringens kulturfrivillighetsstrategi (2023–2025)*, s. 32). At det ikke angis noen slike definisjoner, begrunnes med at slike rolleavklaringer og -definisjoner er kontekstavhengig.

Rapporten har vist at det også på det visuelle kunstfeltet er en utbredt enighet om at tilnærmingen til og bruken av frivillighet på kulturfeltet er kontekstavhengig. Men aktørene understreker at det *er* nødvendig med en rolleavklaring, noe som i en eller annen forstand forutsetter rolledefinisjoner. Representantene for det visuelle kunstfeltet «etterlyser» på den måten noen kriterier for å vurdere hvem som er frivillig, og hvem som er profesjonell.

Strategidokumentet imøtekommer likevel indirekte og delvis dette ønsket om rolledefinisjon ved å beskrive hvordan «profesjonalitet» kan forstås – eller kanskje hellere operasjonaliseres – men uten å spesifisere konkrete kunstfelt eller frivillighet. Et aspekt i det politiske dokumentet som kan tolkes som et kriterium for profesjonalitet, er kunst- eller kulturfaglig utdanning (*Rom for deltakelse – regjeringens kulturfrivillighetsstrategi (2023–2025)*, s. 32), som også er et av de (viktigste) kriteriene for profesjonalitet som feltet selv fremhever. Videre ser det ut til å være enighet (i hvert fall prinsipielt) om at utøvende visuelle kunstnere er å anse som en yrkesgruppe og arbeidsfolk, med de kravene til betaling og honorering som det medfører (se Meld. St. 22 (2022–2023) *Kunstnarkår*, s. 83). Det er i forlengelse av dette også en enighet om at gratisarbeid og underbetaling nok er et problem på aggregert nivå, men for den enkelte kunstner og visningsstedene kan det oppleves som både rasjonelt og nyttig. Et slikt «dobbeltsyn» på gratisarbeid og underbetaling kommer frem både i stortingsmeldingen Meld. St. 22 (2022–2023) *Kunstnarkår* (s. 86) og i samtalene med aktører på det visuelle kunstfeltet.

Mer generelt kan det konstateres at det er et overordnet samsvar mellom den situasjons- og problemforståelsen som myndighetene gir, og den forståelsen som kommer frem i samtalene med sentrale representanter for både kunstnere og institusjoner på det visuelle kunstfeltet når det gjelder kunstnere og rammebetingelsene for disse.

Det som imidlertid er uklart, er hvordan kulturfrivillighet og bruk av frivillige skal forstås og eventuelt håndteres på feltet. Uklarheten gjenspeiler ikke egentlig uenighet mellom myndighetene og feltet eller motvilje mot frivillighet. Snarere handler det om mangel på tydelighet og konkretisering i politiske dokumenter og om et kunstfelt med en selvforståelse godt forankret i profesjonalitet, og der «frivillighet» forbindes med gratisarbeid og ukultur. Det er med andre ord i skjæringspunktet mellom frivillighet og profesjonalitet at dilemmaene og utfordringene ved kulturfrivillighet på det visuelle kunstfeltet er mest aktuelle, og de skyldes ulike (eller uklare) tilnærminger til hva frivillighet innebærer. Så lenge frivillighet som både begrep og praktisk fenomen er preget av denne uklarheten, er det vanskelig å se hvordan man på det visuelle kunstfeltet kan belyse «kulturfrivillighetens behov og muligheter, nettopp for å kunne vurdere hvordan virkemidler på området best kan innrettes», slik et formål er formulert i strategidokumentet (*Rom for deltakelse – regjeringens kulturfrivillighetsstrategi (2023–2025)*, s. 8).

De informantene som inngår i denne undersøkelsen, og som er ment å representere kunstnere og institusjoner på det visuelle kunstfeltet, har da også vanskelig for å konkretisere virkemidler og tiltak som kan fremme bruken av frivillighet og samspillet mellom den profesjonelle og frivillige på feltet. Det skyldes også at de synes det er problematisk å snakke om betingelser for frivilligheten så lenge betingelsene for det profesjonelle ikke er på plass, jf. aktørenes arbeid overfor myndighetene for mer regulering og avtaleverk. Dette kombinert med en prinsipiell holdning om at all innsats bør honoreres, samt en

kultur- og kunstfaglig selvforståelse som er forankret i profesjonalitet, kan anses å utgjøre større og mer stabile barrierer for kulturfrivillighet, enn praktiske og økonomiske hindringer. Barrierer for kulturfrivilligheten på det visuelle kunstfeltet handler i så måte også om prinsipielle holdninger og institusjonell selvforståelse som kan sies å reflektere bestemte verdier. Profesjonalitet i form av kulturfaglig kompetanse og kvalitet er et verdisett som i særlig grad gjør seg gjelder på det visuelle kunstfeltet.

Det videre spørsmålet og utfordringen ved det politiske ønsket om (mer) kulturfrivillighet på det visuelle kunstfeltet dreier seg derfor ikke bare om praktiske og økonomiske forhold, men også om (felles) forståelse av frivillighet og hva frivillige kan bidra med. Det handler om feltets selvforståelse, og det handler om verdier og kultur. Arbeidet med kulturfrivillighet forutsetter en anerkjennelse av det kontekstspesifikke og en dialog som også handler om andre enn de frivillige. Den profesjonelle kunstner og kulturarbeider er også en sentral aktør.

Møtet mellom de frivillige og profesjonelle, rammebetingelsene for dette møtet og ikke minst en felles rolle- og kulturforståelse, ser ut til å være viktig å ha i mente når og hvis det skal legges til rette for kulturfrivillighet. Deretter kan spørsmålet om konkrete tiltak og virkemidler drøftes.

Litteratur

- Bryman, A. (2008). *Social Research Methods* (3. utgave). Oxford University Press.
- Holm, A. & Monkerud, L. C. (2019). *Visuell kunst i norsk forvaltning*. Fagbokforlaget.
- Meld. St. 22 (2022–2023). *Kunstnarkår*. Kultur- og likestillingsdepartementet.
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-22-20222023/id2983542/>
- Kultur- og likestillingsdepartementet. (2023). *Rom for deltakelse – regjeringens kulturfrivillighetsstrategi (2023–2025)*. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/rom-for-deltakelse-regjeringens-kulturfrivillighetsstrategi-2023-2023/id2974198/>
- Segaard, S. B. & Reymert, I. (2022). *Offentlige og offentlig finansierte kulturinstitusjoner. Utfordringer knyttet til betaling, kulturfaglighet og personvern i frivilligheten* (Rapport 2022:4). Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor. <https://hdl.handle.net/11250/2985130>
- Segaard, S. B. (2019). *Frivillige i offentlige og offentlig finansierte kulturinstitusjoner. De frivilliges perspektiv. Delrapport 1* (Rapport 2019:3). Bergen/Oslo: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor. <http://hdl.handle.net/11250/2632654>
- Segaard, S. B. (2020). *Frivillighet i offentlige og offentlig finansierte kulturinstitusjoner. Institusjonenes perspektiv. Delrapport 2* (Rapport 2020:7). Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor. <https://hdl.handle.net/11250/2656254>
- Segaard, S. B. (2023). *Frivillighet i norsk museumssektor. Institusjonenes erfaringer, syn og forventninger* (Rapport 2023:6). Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor. <https://hdl.handle.net/11250/3104059>
- Wollebæk, D. (2018). *Frivillighet i offentlige og offentlig finansierte kulturinstitusjoner* (Rapport 2018:4). Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor. <http://hdl.handle.net/11250/2574947>

Appendiks

Samtaleguide for utvalgte representanter for visuelle kunstinstitusjoner. *Tema og spørsmål*

I vår samtale håper jeg at du vil belyse understående tema og svare på spørsmålene med utgangspunkt i de erfaringer, dere har ved den institusjon hvor du jobber. Det er ikke sikkert at alle tema og spørsmål er like relevante, og kanskje det mangler noe. Det vet du best og jeg er lydhør.

Innledningsvis:

Kort presentasjon av størrelse, hovedformål, mandat, og om det er tradisjon for frivillighet i de visuelle kunstinstitusjonene som er medlemmer – det kan være frivillige foreninger eller enkeltpersoner.

Kulturfrivillighet og profesjonalitet

- Sådan helt generelt, hvilke tanker gjør du deg om frivillighet innen visuell kunst?
 - Hva er kulturfrivillighet og hva (bør) kjennetegne frivillige?
- Oppfatter du frivilligheten som en støttespiller for eller trussel mot profesjonalitet og de profesjonelle innen visuell kunst?
- Hvilke grunner synes du det finnes for (ikke) å inkludere frivillige?
- Hvilke muligheter, utfordringer og dilemmaer opplever eller mener du kan oppstå i møtet mellom frivillige og profesjonelle visuelle kunstinstitusjoner?
 - Kulturfaglig, kunstnerisk, arbeidsforhold, ansvar mm.
- Er det noe i eksisterende avtaleverk eller etablerte normer i det visuelle kunstfeltet som fremmer eller står i veien for det å bruke frivillige?
- Hvordan ser du på den faglige selvforståelsen – mandatet, formålet – til visuelle kunstinstitusjoner i forhold til det å inkludere frivillige?
 - Er det noe i selvforståelsen som hindrer eller fremmer bruk av frivillige?
- Hvis en institusjon i det visuelle kunstfeltet bruker frivillige, hvordan og under hvilke betingelser bør det gjøres?
 - Avtaleregulert eller ikke?
 - Betaling eller ikke-betaling? -Bør frivillig innsats honoreres?

Og litt mer overordnet:

- Hvilken rolle spiller interesseorganisasjonene for både kunstnerne og institusjoner i det visuelle kunstfeltet når det gjelder frivillighet – er det et tema de er opptatt av?
- Hvordan forholder interesseorganisasjonene i det visuelle kunstfeltet seg generelt til bruk av frivillige – hva er ditt inntrykk?

Kulturpolitikens rolle

- Sådan helt generelt, hva synes du om hvordan norsk kulturpolitikk forholder seg til kulturfrivillighet og det å inkludere frivillige i det visuelle kunstfeltet?
- Synes du det er nødvendig å iverksette strukturelle og politiske tiltak for å legge til rette for (mer) samhandling mellom frivillige og profesjonelle innen visuell kunst?
 - Hvorfor / hvorfor ikke?
 - Eventuelt hvilke tiltak?

Samtaleguide for utvalgte interesseorganisasjoner for kunstnere i det visuelle kunstfeltet. *Tema og spørsmål*

I vår samtale håper jeg at du vil belyse understående tema og svare på spørsmålene med utgangspunkt i dine erfaringer fra en interesseorganisasjon for kunstnere i det visuelle kunstfeltet. Det er ikke sikkert at alle tema og spørsmål er like relevante, og kanskje det mangler noe. Det vet du best og jeg er lydhør.

Innledningsvis:

Kort presentasjon av interesseorganisasjonen – størrelse, medlemmer, hovedformål, mandat – og hvordan den jobber opp mot ulike aktører i det visuelle kunstfeltet.

Kulturfrivillighet og profesjonalitet

- Sådan helt generelt, hvilke tanker gjør du deg om frivillighet innen visuell kunst?
 - *Frivillighet – det kan være frivillige foreninger eller enkeltpersoner.*
 - Hva er kulturfrivillighet og hva (bør) kjennetegne frivillige?
- Oppfatter du frivilligheten som en støttespiller for eller trussel mot profesjonalitet og de profesjonelle innen visuell kunst?
- Hvilke grunner synes du det finnes for (ikke) å inkludere frivillige?
- Hvilke muligheter, utfordringer og dilemmaer opplever eller mener du kan oppstå i møtet mellom frivillige og profesjonelle kunstinstitusjoner?
 - Kulturfaglig, kunstnerisk, arbeidsforhold, ansvar mm.
- Er det noe i eksisterende avtaleverk eller etablerte normer i det visuelle kunstfeltet som fremmer eller står i veien for det å bruke frivillige?
- Hvordan forholder visuelle kunstinstitusjoner seg til bruk av frivillige – hva er ditt inntrykk?
 - Er det noe i selvforståelsen til visuelle kunstinstitusjoner som hindrer eller fremmer bruk av frivillige?
- Hvis en institusjon i det visuelle kunstfeltet bruker frivillige, hvordan og under hvilke betingelser bør det gjøres?
 - Avtaleregulert eller ikke?
 - Betaling eller ikke-betaling? -Bør frivillig innsats honoreres?

Og litt mer overordnet:

- Hvilken rolle spiller interesseorganisasjonene for både kunstnerne og institusjoner i det visuelle kunstfeltet når det gjelder frivillighet – er det et tema dere er opptatt av?
- Hvordan forholder interesseorganisasjonene i det visuelle kunstfeltet seg generelt til bruk av frivillige – hva er ditt inntrykk?

Kulturpolitikens rolle

- Sådan helt generelt, hva synes du om hvordan norsk kulturpolitikk forholder seg til kulturfrivillighet og det å inkludere frivillige i det visuelle kunstfeltet?
- Synes du det er nødvendig å iverksette strukturelle og politiske tiltak for å legge til rette for (mer) samhandling mellom frivillige og profesjonelle innen visuell kunst?
 - Hvorfor / hvorfor ikke?
 - Eventuelt hvilke tiltak?

Denne rapporten følger opp tidligere undersøkelser av kulturfrivillighet, med et granskende blikk på et kulturfelt – det visuelle kunstfeltet – og dykker ned i det kontekstspesifikke. Hensikten er å beskrive nærmere hva som ligger til grunn for feltets forståelse av og tilnærming til kulturfrivillighet i møtet med det profesjonelle. Det innebærer også å belyse hvilke muligheter, utfordringer og dilemmaer som oppstår i møtet mellom profesjonelle institusjoner og frivillige. Hvilke grunner finnes det for ikke å inkludere frivillige, og i hvilken grad oppfattes frivilligheten som en støttespiller for eller trussel mot profesjonalitet og de profesjonelle? Til slutt drøftes det i hvilken grad det er samsvar mellom kulturpolitikkenes strategier og de holdningene som sentrale representanter for det visuelle kunstfeltet har gitt uttrykk for i de kvalitative semistrukturerte samtalene som rapporten bygger på.

ISBN (digital): 978-82-7763-845-4
ISSN (digital): 1891-2176

Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor
c/o ISF
Munthes gate 31
Pb. 3233 Elisenberg
0208 Oslo

www.sivilsamfunn.no